

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Δομές Φιλοξενίας ως Εστίες Συνύπαρξης και Δημιουργίας: Προτάσεις Πολιτιστικών Πρακτικών εντός των Δομών με στόχο την Διαπολιτισμική Επικοινωνία, Αποστιγματοποίηση και Ανάπτυξη Δεξιοτήτων».

ΧΑΝΙΩΤΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: ΚΑΒΟΥΡΑ ΑΝΔΡΟΝΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ

ΜΑΙΟΣ, 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Χανιώτη Αικατερίνης που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέως/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

*«Δομές Φιλοξενίας ως Εστίες Συνύπαρξης και Δημιουργίας: Προτάσεις Πολιτιστικών
Πρακτικών εντός των Δομών με στόχο την Διαπολιτισμική Επικοινωνία,
Αποστιγματοποίηση και Ανάπτυξη Δεξιοτήτων».*

ΧΑΝΙΩΤΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

ΚΑΒΟΥΡΑ ΑΝΔΡΟΝΙΚΗ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

ΚΕΦΑΛΑΚΗ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ

Αθήνα, 2026

*«Δομές Φιλοξενίας ως Εστίες Συνύπαρξης και Δημιουργίας: Προτάσεις
Πολιτιστικών Πρακτικών εντός των Δομών με στόχο την Διαπολιτισμική Επικοινωνία,
Αποστιγματοποίηση και Ανάπτυξη Δεξιοτήτων».*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε μια εποχή που οι ένοπλες συρράξεις, αποτελούν καθημερινή είδηση και η μετανάστευση αναγκαιότητα για επιβίωση, οι στρατηγικές διαχείρισης και απορρόφησης των μεταναστευτικών ροών αποτελούν βασικό τμήμα των γενικότερων στρατηγικών των κρατών. Αν ληφθεί υπόψη το δεδομένο ότι τα ποσοστά ρατσισμού και μετανάστευσης ακολουθούν παράλληλη αύξουσα πορεία, μπορεί να γίνει αντιληπτή η αναγκαιότητα για σωστά και αποτελεσματικά μέτρα ενσωμάτωσης των εισερχομένων πληθυσμών στο κοινωνικό σύνολο.

Η ένταξη τους από το στάδιο εισόδου στη δομή έως το στάδιο εισόδου στην κοινωνία είναι ένα μεγάλο και δύσκολο έργο, το οποίο αφορά ολόκληρη των κοινωνία. Για τον λόγο αυτό, η εκπαίδευση και η κατάρτιση που χρειάζεται να παρέχεται δεν αφορά μόνο τους προσφυγικούς πληθυσμούς αλλά και τους γηγενείς. Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η εφαρμογή πολιτιστικών πρακτικών ως αποτελεσματικών εργαλείων ενσωμάτωσης των προσφύγων και μεταναστών, τόσο εντός των Δομών Φιλοξενίας, όσο και στο ευρύτερο πλαίσιο του κοινωνικού συνόλου. Ο πολιτισμός είναι μια «κοινή» γλώσσα, που μπορεί να την χρησιμοποιήσει ο καθένας με την καρδιά του και να επικοινωνήσει σε ένα βαθύτερο επίπεδο, από αυτό που παρέχεται στο συνηθισμένο επικοινωνιακό πλαίσιο.

Οι πολιτιστικές δράσεις εφαρμόζονται με σκοπό να δημιουργήσουν κοινές εμπειρίες και να προάγουν την ανταλλαγή πολιτισμικών ιδεών, με έναν τρόπο που μπορεί να γίνει το κάθε πολιτισμικό στοιχείο βίωμα. Παράλληλα στόχοι των δράσεων αυτών είναι να ενισχυθεί η προσωπική ταυτότητα και έκφραση των συμμετεχόντων, να καταρριφθούν τα στερεότυπα και να δοθεί σε όλους, ανεξαρτήτως καταγωγής, κοινωνικής θέσης, φύλου ή μορφωτικού επιπέδου, η δυνατότητα να συμμετέχουν στην Τέχνη. Μέσα από τέτοιου είδους πρακτικές αναδεικνύονται διαφορές, οι οποίες εν τέλει αποτελούν πατρογονικές ρίζες για όλους τους πολιτισμούς. Κατά συνέπεια, λοιπόν, επισημαίνονται

με τον τρόπο αυτό, περισσότερο τα βαθιά κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά παρά οι επιφανειακές διαφορές.

Μέσα από μια διαδικασία μελέτης καλών πρακτικών, αλλά και απόψεων επαγγελματιών στον χώρο των Δομών Φιλοξενίας, γίνεται μια προσπάθεια αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων στρατηγικών ένταξης και ενσωμάτωσης των προσφύγων στο κοινωνικό σύνολο, τόσο σε εγχώριο επίπεδο, όσο και σε συσχέτιση με το εξωτερικό. Η αξιολόγηση εστιάζει στις διαδικασίες για την ενσωμάτωση των προσφύγων τόσο μέσα στη Δομή, όσο και στο κοινωνικό σύνολο. Μέσα από βιβλιογραφική μελέτη αλλά και συζήτηση με εξειδικευμένους εργαζομένους στο χώρο της Δομής Φιλοξενίας Σχιστού, αναδείχθηκαν καλές πρακτικές που εφαρμόζονται τη δεδομένη στιγμή στις Δομές Φιλοξενίας, ενώ παράλληλα επισημάνθηκαν τα προβλήματα και οι δυσκολίες που ανακύπτουν στις προσπάθειες εφαρμογής και οργάνωσης τέτοιου είδους δράσεων.

Στην παρούσα εργασία προτείνονται, παράλληλα, δύο πολιτιστικές δράσεις που στοχεύουν, αφενός στην ενδυνάμωση των δεσμών εντός των Δομών Φιλοξενίας και αφετέρου στην ενίσχυση της ελευθερίας της προσωπικής έκφρασης, στην χαρτογράφηση καλλιτεχνικών - επαγγελματικών προσόντων και στην ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των φιλοξενούμενων και των τοπικών κοινοτήτων. Οι δράσεις αυτές έχουν βασιστεί πάνω στις θεωρίες περί Συμπεριληπτικής Μουσειολογίας και Αφηγηματικής Ψυχοθεραπείας των Chatterjee & Noble (2017) και White & Epston.(1990), καθώς και στην θεωρία του Augé (Augé, 1995) αναφορικά με τους τρόπους οικειοποίησης των χώρων των Δομών Φιλοξενίας από τους ωφελούμενους και μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά και αποτελεσματικά στο πλαίσιο οποιασδήποτε στρατηγικής συμπερίληψης, που εφαρμόζει η εκάστοτε μεταναστευτική πολιτική.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

Πολιτισμός, Πρόσφυγες, διαπολιτισμική επικοινωνία, κοινωνική ενσωμάτωση, Δομές Φιλοξενίας

*«Accommodation Facilities as Spaces of Coexistence and Creativity: Proposals for
Cultural Practices within Facilities Aimed at Intercultural Communication,
Destigmatization, and Skills Development».*

ABSTRACT

In an era where armed conflicts constitute daily news and migration has become a necessity for survival, strategies for managing and absorbing migratory flows form a core component of state agendas. Given that rates of racism and migration follow parallel upward trajectories, the need for sound and effective measures to integrate incoming populations into the social fabric becomes profoundly apparent.

The integration process, spanning from the initial stage of entry into a reception facility to the ultimate stage of social inclusion, is a vast and challenging undertaking that concerns society as a whole. For this reason, the education and training provided must target not only refugee populations but also the host communities. This thesis examines the implementation of cultural practices as effective tools for the integration of refugees and migrants, both within Accommodation Facilities and within the broader context of society. Culture serves as a "common" language, one that anyone can utilize from the heart to communicate at a deeper level than that provided by conventional communicative frameworks.

Cultural activities are implemented with the aim of creating shared experiences and promoting the exchange of cultural ideas in a manner that allows every cultural element to be deeply lived and experienced. Concurrently, these activities aim to strengthen the personal identity and self-expression of participants, dismantle stereotypes, and grant everyone—regardless of origin, social status, gender, or educational background—the opportunity to participate in Art. Through such practices, differences emerge which ultimately constitute the ancestral roots common to all civilizations. Consequently, this process highlights profound shared cultural traits rather than superficial differences.

Through the process of studying best practices, as well as the perspectives of professionals working within Accommodation Facilities, this study attempts to evaluate the effectiveness of the integration and inclusion strategies applied to refugees within

the social fabric, both at a domestic level and in comparison, to international contexts. The evaluation focuses on integration processes carried out both within the Facility and within society at large. Through a literature review and discussions with specialized personnel at the Schisto Accommodation Facility, current best practices implemented in such facilities were highlighted, while the problems and difficulties arising during the planning and execution of these activities were concurrently identified.

Furthermore, this thesis proposes two cultural activities. These aim, on one hand, at strengthening bonds within Accommodation Facilities and, on the other hand, at enhancing freedom of personal expression, mapping artistic and professional skills, and reinforcing relationships between residents and local communities. These activities are grounded in the theories of Inclusive Museology and Narrative Psychotherapy (Chatterjee & Noble, 2017; White & Epston, 1990), as well as Marc Augé's theory (Augé, 1995) regarding the ways beneficiaries appropriate space within Accommodation Facilities; thus, they can function supportively and effectively within any inclusive framework implemented by current migration policies.

KEYWORDS

Culture, Refugees, Intercultural communication, Social integration, Accommodation facilities

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη	4
Abstract	6
Ευχαριστίες	11
A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	12
Εισαγωγή	12
Κεφάλαιο 1: Οι πρόσφυγες και το ζήτημα ένταξής τους στις κοινωνίες υποδοχής	15
1.1 Οι Έννοιες «Πρόσφυγας» - «Μετανάστης».....	15
1.2 Η Αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών στην Ελλάδα και το εξωτερικό.....	17
1.3 Οι Δομές Φιλοξενίας στον Ελλαδικό Χώρο: Έννοιες και Πλαίσιο Λειτουργίας.....	20
1.4 Η πολύπλευρη ταυτότητα των ατόμων στις Δομές Φιλοξενίας.....	23
Κεφάλαιο 2: Πολιτιστικές πολιτικές για τους πρόσφυγες	26
2.1 Πολιτικές Συμπερίληψης και κοινωνικής ένταξης των προσφύγων – μεταναστών.....	26
Κεφάλαιο 3: Ο ρόλος του πολιτισμού στην κοινωνική ένταξη, την επαγγελματική κατάρτιση και την διαπολιτισμική επικοινωνία από το στάδιο εισόδου στη Δομή Φιλοξενίας	28
Κεφάλαιο 4: Καλές Πρακτικές στην Ελλάδα και το Εξωτερικό με στόχο τον επαγγελματικό προσανατολισμό αλλά και την κοινωνική ένταξη των «προσφύγων – μεταναστών»	31
4.1 Πρόγραμμα «Curing the Limbo» (Δήμος Αθηναίων).....	31

4.2 Πρόγραμμα «HELIOS» - IOM (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης).....	33
4.3 Πρόγραμμα «HOPE Project» (Γαλλία).....	34
4.4 Πρόγραμμα «RefuKey» (Γερμανία).....	35
4.5 Πολιτιστικές δράσεις που εφαρμόζονται εντός των Δομών Φιλοξενίας.....	36
4.6 Το θέατρο και οι θεατρικές τεχνικές ως εργαλείο ένταξης των προσφύγων / μεταναστών.....	38
B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	43
Κεφάλαιο 5: Η μεθοδολογία της έρευνας.....	43
5.1. Σκοπός και σημασία της έρευνας.....	43
5.2. Προβληματισμοί και αφορμή της έρευνας.....	45
5.3 Περιορισμοί της έρευνας.....	47
5.4 Ερευνητικά ερωτήματα	48
5.5 Μεθοδολογικά εργαλεία	49
Κεφάλαιο 6: Ανάλυση δεδομένων και αποτελέσματα	50
Κεφάλαιο 7: Προτάσεις Πολιτιστικών δράσεων εντός Δομών Φιλοξενίας	55
7.1 Δημιουργία «Μουσείου Ταυτότητας» - «Μουσείου Αντικειμένων».....	55
7.2 Δράση εικαστικών και μουσικών τεχνών – «Η Ιστορία μου, μέσα από την Τέχνη μου»	56
7.3 Προκλήσεις και Περιορισμοί στις πρακτικές	57
Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	59
Επίλογος	62
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	63

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 71

Ερωτηματολόγιο συζήτησης εργαζομένων σε Δομές Φιλοξενίας

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

CRS: Catholic Relief Services

HELIOS: Hellenic Integration Support for Beneficiaries of International and
Temporary Protection

ΔΟΜ: Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης

ΕΣΕ: Εθνική Στρατηγική για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών

ΚΥΤ: Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικός Οργανισμός

RSA: Refugee Support Aegean

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες προς τις επιβλέπουσες καθηγήτριές μου για την πολύτιμη επιστημονική καθοδήγηση, τη συνεχή υποστήριξη και το ενδιαφέρον που επέδειξαν καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Η συμβολή τους υπήρξε καθοριστική για την επιτυχή ολοκλήρωσή της.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στη μητέρα μου για την αμέριστη συμπαράσταση, την υπομονή και την ηθική στήριξη που μου προσέφερε σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Η εμπιστοσύνη και η ενθάρρυνσή της αποτέλεσαν σημαντική πηγή δύναμης και έμπνευσης.

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Εισαγωγή

Η Ελλάδα αρκετές δεκαετίες τώρα αποτελεί χώρα υποδοχής προσφύγων και μεταναστών και η ένταξη των προσφύγων στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες της μεταναστευτικής πολιτικής. Σύμφωνα με τις αρχές του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου και της Εθνικής Στρατηγικής για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών του 2019 (ΕΣΕ), ως «κοινωνική ένταξη ορίζεται η διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των μεταναστών/μεταναστριών και των αιτούντων/αιτουσών διεθνούς προστασίας και της κοινωνίας υποδοχής, με στόχο τη δημιουργία κοινωνιών με ισχυρή συνοχή και την επίτευξη της συνύπαρξης με όρους ειρήνης και αλληλοκατανόησης». Επιπλέον η ένταξη των μεταναστών/ μεταναστριών αποτελεί πολιτική έννοια, η οποία διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και αποτελεί βασική μέριμνα της πολιτικής ηγεσίας και όλων των κρατικών φορέων.

Εκτός από τον πολιτικό χειρισμό του ζητήματος για να επιτύχει το ελληνικό μοντέλο ένταξης των μεταναστών/μεταναστριών θα πρέπει να ευαισθητοποιηθεί η τοπική κοινωνία και να κινητοποιηθεί προκειμένου να επιτευχθεί η συνύπαρξη με όρους ειρήνης, αλληλοσεβασμού και αλληλοκατανόησης. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι μεταναστευτικοί σύλλογοι και ενώσεις, οι Μ.Κ.Ο. και άλλοι οργανισμοί συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση και συνεργάζονται προκειμένου να επιτευχθεί η ένταξη των μεταναστών/μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία και η εμπλοκή των τοπικών κοινοτήτων στη δράση από κοινού.

Σε αυτή την κατεύθυνση μπορούν να συμβάλλουν οι δράσεις πολιτισμού, οι οποίες διαμορφώνονται από κρατικούς φορείς και στοχεύουν στην καλλιέργεια της πολυπολιτισμικότητας μέσα στις τοπικές κοινότητες και στη διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των εφαρμογών πολιτιστικών δράσεων, εντός των Δομών Φιλοξενίας, ενώ παράλληλα παραθέτει προτάσεις πολιτιστικών δράσεων, ως μέσα διαπολιτισμικής επικοινωνίας και ενεργοποίησης των φιλοξενούμενων. Η επιλογή των Δομών ως χώρων εφαρμογής των

πολιτιστικών δράσεων έγινε καθώς αποτελούν χώρους με σημαντικό πολυπολιτισμικό αριθμό φιλοξενούμενων, με περιορισμένη επικοινωνιακή διάδραση προς τις κοινότητες και δύσκολα προσβάσιμους από τον ερευνητή /την ερευνήτρια. Η υλοποίηση δράσεων με στόχο την καλλιέργεια της συμπερίληψης, της ενσυναίσθησης και της κατανόησης της διαφορετικότητας αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό και έμπρακτο τρόπο επικοινωνίας των Δομών με τις τοπικές κοινότητες.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη, το Θεωρητικό Μέρος, που επικεντρώνεται στη μελέτη του προσφυγικού/μεταναστευτικού ζητήματος και στην παρουσίαση των θεωρητικών, κοινωνικών και ψυχολογικών προσεγγίσεων αναφορικά με την ένταξη των προσφύγων αλλά και σε καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί και από το Ερευνητικό Μέρος, που αξιολογεί μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα αλλά και μέσα από τη συζήτηση με εξειδικευμένο προσωπικό της Δομής Φιλοξενίας Σχιστού, την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής πολιτισμικών δράσεων μέσα στις Δομές αλλά και τα προβλήματα που εμποδίζουν την πραγματοποίηση τέτοιου είδους πρωτοβουλιών. Τέλος, η παρούσα έρευνα αξιοποιεί τα συλλεχθέντα στοιχεία και προτείνει την περίπτωση πρακτικής εφαρμογής δύο πολιτιστικών δράσεων, εντός των Δομών Φιλοξενίας, με στόχο την ενεργοποίηση των φιλοξενούμενων και την ενίσχυση της ομαλής ένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο.

Πιο συγκεκριμένα οι δύο προτάσεις πιλοτικών πολιτιστικών πρακτικών αφορούν:

A) *Δημιουργία μουσείου «ταυτότητας»* - «μουσείο αντικειμένων» που έχει ως στόχο την μετατροπή της δομής σε μουσείο όπου σε κάθε χώρο ο εκάστοτε φιλοξενούμενος θα παρουσιάζει τον εαυτό του μέσα από την προβολή ενός προσωπικού του αντικειμένου.

B) *Δράση εικαστικών και μουσικών τεχνών «Η Ιστορία μου μέσα από την Τέχνη μου»*, ως τρόπος έκφρασης συναισθημάτων των φιλοξενούμενων αλλά και ως ένα μέσο ανταλλαγής πολιτιστικών ιδιωμάτων με τις τοπικές κοινότητες.

Οι παραπάνω προτεινόμενες δράσεις έχουν τόσο πολιτιστικό όσο και ψυχο - κοινωνικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τις πολιτιστικές θεωρίες της UNESCO (UNESCO, 2001,2017) ο πολιτισμός δεν περιορίζεται στην υψηλή τέχνη, στην ορολογία του «πολιτισμού» περιλαμβάνονται και τα υλικά αντικείμενα, που αποτελούν αφηγήσεις και προσωπικές

ιστορίες των ανθρώπων. Τα αντικείμενα που εκτίθενται αλλά και που δημιουργούνται, στο πλαίσιο των προτεινόμενων δράσεων θα αποτελούν σύμβολα μνήμης και αφηγήσεις ταυτότητας. Είναι μέσα έκφρασης και επικοινωνίας ατόμων που δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα. Η Δομή φιλοξενίας μέσω αυτών των δράσεων αποκτά, λοιπόν, έναν διττό ρόλο και καλείται να μετατρέψει έναν χώρο της σε χώρο ελεύθερης έκφρασης και δημιουργίας.

Στο πλαίσιο του Ερευνητικού Μέρους της παρούσας εργασίας, αξίζει να σημειωθεί πως η πραγματοποίηση των ερωτηματολογίων και της συζήτησης ήταν αρκετά δύσκολη καθώς η επικοινωνία και η αποδοχή συμμετοχής από την εκάστοτε Δομή ήταν εξαιρετικά δύσκολο να πραγματοποιηθεί. Η πλειοψηφία των Δομών αρνήθηκαν ή αγνόησαν το αίτημα για συμμετοχή στην παρούσα έρευνα, με αιτιολογία τον σημαντικό αριθμό αυξημένων εισροών τη δεδομένη περίοδο στη χώρα. Το δεδομένο αυτό συνδυαστικά με τα δείγματα των ερωτηματολογίων των συζητήσεων θα αξιοποιηθεί στην ανάλυση και την ολοκλήρωση των συμπερασμάτων. Η ανάλυση αυτών, δεν περιορίζονται απλά στην ποιοτική τους ανάλυση, αλλά στοχεύει στην ανάδειξη τάσεων, ελλείψεων και αναγκών της υπάρχουσας διαχείρισης του μεταναστευτικού ζητήματος και στην πρόταση καινοτόμων πρακτικών, ανταποκρινόμενων στις υπάρχουσες προκλήσεις.

Η εργασία ολοκληρώνεται με γενικά συμπεράσματα τα οποία βασίζονται τόσο στο θεωρητικό υπόβαθρο όσο και στην πρακτική – ερευνητική παρατήρηση και έχουν ως στόχο τη συμβολή στη βελτίωση της υπάρχουσας μεταναστευτικής στρατηγικής όσον αφορά τις δράσεις πολιτισμού.

Κεφάλαιο 1. Οι πρόσφυγες και το ζήτημα ένταξής τους στις κοινωνίες υποδοχής

Στη σύγχρονη εποχή οι μετακινήσεις των προσφυγικών πληθυσμών είναι ένα ζήτημα που αφορά άμεσα κάθε πολιτική, εθνική και κοινωνική στρατηγική. Από την περίοδο της παγκόσμιας μεταναστευτικής κρίσης του 2015, ο τρόπος αντιμετώπισης των προσφύγων - μεταναστών είναι διαφορετικός. Τα εθνικά κράτη έχοντας βάλει αυστηρά μέτρα εισόδου προσπαθούν να περιορίσουν τις ανεξέλεγκτες εισροές, ώστε κανένα κράτος και κανένας πρόσφυγας να μην έρθουν αντιμέτωποι με τις τραγικές συνθήκες της τριετίας 2017-2020. Αν και τα εμπόλεμα μέτωπα σήμερα είναι πολλά, αντίστοιχα και τα ποσοστά μεταναστών, οι εισροές περιορίζονται κατά κύριο λόγο στους Αιτούντες Άσυλο έπειτα από αυστηρή εξέταση των συνθηκών. Παρόλα αυτά είναι έντονος ο προβληματισμός για την ετοιμότητα των χωρών και ιδιαίτερα της Ελλάδας να υποδεχθούν τις μεταναστευτικές ροές. Μια θεωρητική εξέταση του μεταναστευτικού / προσφυγικού ζητήματος αλλά και του συστήματος φιλοξενίας στην Ελλάδα θα επιχειρήσει να απαντήσει στα ερωτήματα που δημιουργούνται από τον παραπάνω προβληματισμό.

1.1 Οι Έννοιες «Πρόσφυγας» - «Μετανάστης»

Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ στην Ελλάδα (UNHCR), πρόσφατα κοινοποίησε «Οδηγό για Εργοδότες – Ένταξη των προσφύγων στην ελληνική Αγορά εργασίας », με στόχο την «κατάρριψη των μύθων» αναφορικά με τους όρους «πρόσφυγας» και «μετανάστης», με το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους υπόβαθρο και με τους λόγους και τρόπους πρόσληψής τους (UNCHR, 2025). Ως «πρόσφυγες» - «αιτούντες άσυλο» ορίζονται όσοι «αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους λόγω φόβου δίωξης, ένοπλης σύγκρουσης ή σοβαρών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα τους χωρίς να διακινδυνέψουν τη ζωή τους ή την ελευθερία τους» (UNHCR, 2025:5-6, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025:2). Στους «πρόσφυγες» έχει αναγνωριστεί επίσης το αίτημα ασύλου από την χώρα υποδοχής τους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025: 3).

Παράλληλα, ως «μετανάστες» ορίζονται όσοι «μετακινούνται από τη χώρα τους για μεγάλο ή μικρό χρονικό διάστημα, για λόγους εργασίας ή εκπαίδευσης, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα τους, χωρίς να θέσουν σε κίνδυνο τη ζωή τους» (UNHCR,2025:5-6, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025:2). Οι μετανάστες επιλέγουν να μετακινηθούν σε αντίθεση με τους πρόσφυγες και μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα τους κάτω από την προστασία της κυβέρνησής τους (UNHCR,2016). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 2024 η πλειονότητα του μετακινούμενου πληθυσμού, αποτελούσε «Αιτούντες Άσυλο», με καταγεγραμμένο ποσό αιτήσεων 991.960, ποσό που αυξήθηκε σημαντικά το 2025 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025:3). Τα αίτια της αύξησης αυτής θα πρέπει να αναζητηθούν στην παγκόσμια πραγματικότητα, μέσα στην οποία η Ελλάδα διαχειρίζεται τη μεγαλύτερη προσφυγική κρίση, ενώ το πρόγραμμα της μετεγκατάστασης των προσφύγων σε άλλα κράτη ης Ευρωπαϊκής Ένωσης προχωράει πολύ αργά.

Σύμφωνα με δημοσίευση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (ΔΟΜ), τα αίτια της μετανάστευσης είναι κοινωνικοπολιτικοί, δημογραφικοί, οικονομικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες, ενώ ο πιο σημαντικός είναι η κλιμάκωση των συρράξεων και οι συνεχόμενες νέες εστίες πολέμου. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, τη δεδομένη στιγμή υπάρχουν εννέα μεγάλα μέτωπα ένοπλων συγκρούσεων παγκοσμίως (Ρωσία, Ουκρανία, Ισραήλ, Γάζα, Σουδάν, Μιανμάρ, Υεμένη, Συρία, Ανατολικό Κονγκό, Σαχέλ, Αφγανιστάν) και περίπου 130 είναι οι ένοπλες συγκρούσεις που καταγράφηκαν παγκοσμίως τα τελευταία χρόνια.

Εξερευνώντας αυτή την πραγματικότητα γίνεται αντιληπτός ο λόγος του αυξημένου ποσοστού «αιτούντων άσυλο» και της αναγκαιότητας για πολιτικές και κυβερνητικές στρατηγικές με στόχο την ομαλή ένταξη και ενσωμάτωση των μεταναστών– προσφύγων στις κοινωνίες υποδοχής. Η μετανάστευση, κατά τον 21^ο αιώνα, δεν πρέπει να αποτελεί πρόβλημα για μια κοινωνία αλλά αντίθετα να ακολουθεί την λογική των «ανοιχτών αγορών» (Αφουξενίδης, 2012:11). Η παγκοσμιοποιημένη οικονομία, οι νέες τεχνολογίες και η ευκολία στις μετακινήσεις των ανθρώπων πρέπει να κανονικοποιούν τη μετανάστευση και να οδηγούν στη δημιουργία εθνικών αλλά και υπερεθνικών

μεταναστευτικών πολιτικών, με βασικό άξονα την προστασία και κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Αφουξενίδης, 2012, σελ. 15-16).

1.2. Η αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών στην Ελλάδα και το εξωτερικό

Κατά την έναρξη της συγκεκριμένης υποενότητας, χρειάζεται να διασαφηνιστεί ότι, οι όροι «προσφυγικό ζήτημα», «μετανάστευση» και «αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών», αφορούν το ίδιο ζήτημα της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Η μετανάστευση μέσα στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες δεν θα έπρεπε να αποτελεί πρόβλημα, παρόλα αυτά αποτελεί πρώτιστο πολιτικό και κοινωνικό θέμα, παγκοσμίως για όλες τις χώρες. (Αφουξενίδης, 2012:11).

Την περίοδο του 2015-2017 οι συγκρούσεις στη Συρία, στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ πίεσαν σημαντικά τα ποσοστά του μεταναστευτικού κύματος, με αποτέλεσμα οι μετακινούμενοι πληθυσμοί να υπολογίζονται σε παγκόσμιο επίπεδο, περίπου 258.000.000 και συγκεκριμένα στην Ευρώπη πάνω από 1.000.000, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι μετακινούμενοι πληθυσμοί κατέληξαν να αποτελούν το 3% των γηγενών πληθυσμών παγκοσμίως (Haas, Castles & Miller, 2022).

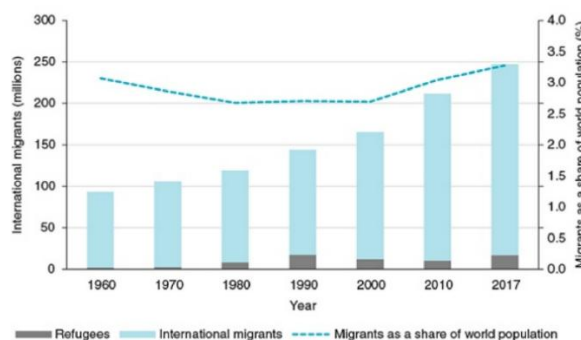

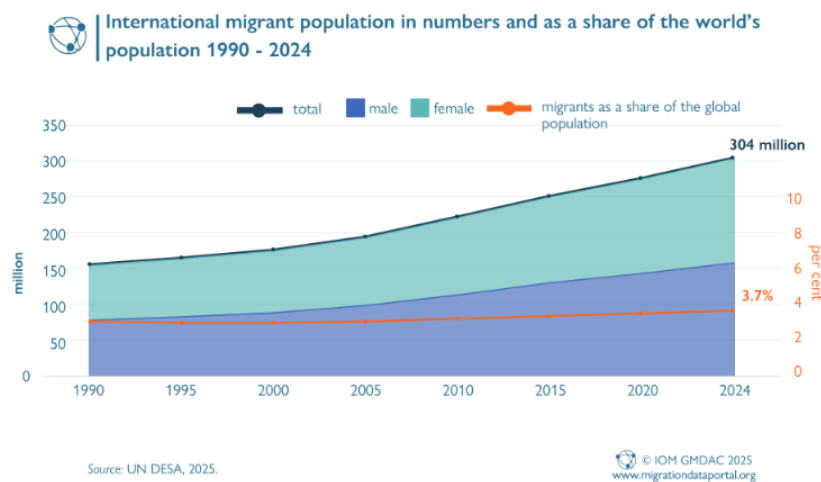
Figure 1.1 International migrants and refugees, as a percentage of world population, 1960-2017

Sources: Authors' calculations based on the Global Bilateral Migration Database (World Bank) (1960-1980 data) and UNPD (2017) (1990-2017 data)

Εικ. 1

Πηγή: Haas, Castles, Miller (2022), «Πρόσφυγες και μετανάστες ως ποσοστό μέσα στον παγκόσμιο πληθυσμό, 2015 -2017»

Από το 2017 έως και το 2025, παρά τις ραγδαίες γεωπολιτικές εξελίξεις, το ποσοστό των μεταναστών μέσα στο σύνολο του παγκόσμιου πληθυσμού αυξήθηκε μόλις στο 3,7%, σύμφωνα με τα καταγεγραμμένα δεδομένα του Παγκόσμιου Οργανισμού Μετανάστευσης. Μάλιστα στην δημοσίευση των αποτελεσμάτων, ο φορέας τονίζει ότι το αναφερόμενο ποσοστό είναι ελεγχόμενο αυξανόμενο ήδη από το 1990. Σύμφωνα με τα στατικά αυτά όμως, προκύπτει προβληματισμός σχετικά με την αναφορά από την παγκόσμια κοινότητα για ραγδαία αύξηση των μεταναστευτικών ροών.

Εικ. 2

«Πρόσφυγες και μετανάστες ως ποσοστό μέσα στο παγκόσμιο πληθυσμό
1990 -2025»

Πηγή: <https://www.migrationdataportal.org/themes/international-migrant-stocks-overview>

Η νέα πραγματικότητα της ανθρώπινης αυτής κινητικότητας, συνδέθηκε στενά με οικονομικούς, πολιτικούς – κυβερνητικούς αλλά και κοινωνιολογικούς παράγοντες, που κατέστησαν αναγκαία την αλλαγή της υπάρχουσας και την χάραξη νέας στρατηγικής αντιμετώπισης της μεταναστευτικής κρίσης. Οι μέχρι τώρα εφαρμοσμένες στρατηγικές είχαν εφήμερο χαρακτήρα και ελλιπή στοχοθεσία. Από το 2015 έως και σήμερα ο τρόπος διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών έχει αλλάξει ριζικά, τόσο ως προς την ανθρωπιστική διαχείριση όσο και ως προς τη γεωπολιτική θωράκιση.

Από το 2015 και έπειτα η πολιτική της Ευρώπης και των παγκόσμιων χωρών, αναφορικά με τα ανοιχτά σύνορα άρχισε να δυσλειτουργεί για τα κράτη. Σύμφωνα με μελέτη της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Βρετανικού Κοινοβουλίου και της Ομάδας Μεταναστευτικής Πολιτικής, ο μεταναστευτικός πληθυσμός δεν μπορούσε να ενταχθεί στις κοινωνίες υποδοχής, λόγω των πολυπληθών ροών που κατέφθαναν στις χώρες υποδοχής, των ελλειπών στρατηγικών ένταξης τους, αλλά και της ελλιπούς κατάρτισης των ντόπιων πληθυσμών, αναφορικά με την αποδοχή και την ίση εργασιακή και κοινωνική αντιμετώπιση των μεταναστών (Βαρουξή, Σαρρή, 2012:22-23).

Μέσα στο πλαίσιο αλλαγών του τρόπου διαχείρισης του μεταναστευτικού ζητήματος, η Ευρώπη αλλά και οι υπόλοιπες παγκόσμιες δυνάμεις ως στρατηγική λύση εφάρμοσαν τη «μεταφορά των συνόρων» των χωρών υποδοχής σε τρίτες χώρες. Πρόκειται για ένα είδος εξωτερίκευσης των συνόρων, η οποία στοχεύει στη διακοπή των μεταναστευτικών ροών πριν αυτές φτάσουν σε ευρωπαϊκό έδαφος, με μετάθεση των συνοριακών τους ευθυνών σε τρίτες χώρες εκτός Ευρώπης ή σε κράτη διέλευσης με αντάλλαγμα πακέτα οικονομικής και ανθρωπιστικής βοήθειας (Gammeltoft-Hansen, 2023:16-17). Παραδείγματα αυτών των πρακτικών αποτελούν οι συμφωνίες Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας το 2016 και της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Τυνησία και την Αίγυπτο το 2025. Παράλληλα το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στην ενίσχυση της Μεταναστευτικής Διπλωματίας, ως τρόπου πρόληψης και περιορισμού των λαθραίων μετακινήσεων και παροχής βοήθειας στη χώρα προέλευσης (European Commission, 2026: 3-4).

Αναφορικά με τις μεταναστευτικές ροές που καταφθάνουν στα σύνορα, σύμφωνα με το «Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο» του 2025 της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γίνεται απευθείας διαλογή στο σημείο και εξετάζονται τα ποσοστά αναγνώρισης Ασύλου. Σε περίπτωση που κάποιος καταφθάνει από χώρα με χαμηλό ποσοστό ασύλου και δεν χρήζει άμεσης προστασίας, απελαύνεται αμέσως. Στόχος αυτού του μέτρου εφαρμογής είναι η διαλογή των μεταναστευτικών πληθυσμών σε περιόδους έκτακτης ανάγκης, όπως είναι οι παρούσες, ώστε να τεθούν ως προτεραιότητα όσοι βρίσκονται υπό κίνδυνο και αιτούνται Άσυλο (European Commission, 2026:10).

Παράλληλα οι νέες τεχνολογίες αποτέλεσαν, με τη σειρά τους, μέρος της στρατηγικής πολιτικής διαχείρισης της Μεταναστευτικής Κρίσης. Τόσο τα σύνορα της εκάστοτε

χώρας, όσο και οι Δομές Φιλοξενίας ελέγχουν και ταυτοποιούν με ψηφιακά εργαλεία. Στα σύνορα η χρήση θερμικών καμερών, «Drones» και βιομετρικών δεδομένων ενισχύουν τη δυσκολία προσπέλασης και την εύκολη ταυτοποίηση. Αντίστοιχα και στις Δομές Φιλοξενίας η εφαρμογή «Face ID» και Ψηφιακού Πάσου καθιστούν την είσοδο και την έξοδο απόλυτα ελεγχόμενες (Metcalfe, 2024:8-10).

Με βάση, λοιπόν, τις παραπάνω συνθήκες η παγκόσμια πολιτική διαχείρισης της Μετανάστευσης εστιάζει τόσο στον αυστηρό έλεγχο όσο και στην ανθρωπιστική βοήθεια. Στην παρούσα εργασία επίσης, τόσο μέσα από την θεωρία όσο και μέσα από το ερευνητικό μέρος, θα εστιάσουμε στην εξισορρόπηση του αυστηρού ελέγχου και της κοινωνικής ένταξης με την χρήση πολιτιστικών πρακτικών. Το στάδιο της ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών/προσφύγων είναι απαιτητικό και χρειάζεται εξίσου βελτίωση και στρατηγικό σχεδιασμό.

1.3. Οι Δομές Φιλοξενίας στον Ελλαδικό Χώρο: έννοιες και πλαίσιο λειτουργίας

Η Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης στο σταυροδρόμι τριών Ηπείρων, αποτελεί τόπο φιλοξενίας των μετακινούμενων πληθυσμών. Η θέση της ως βασικό κέντρο εισερχόμενων προσφυγικών ροών, ενισχύθηκε το 2015 με τη μεταναστευτική κρίση, καθώς αποτέλεσε μέρος της λεγόμενης «Βαλκανικής Διαδρομής». Πρόκειται για την κύρια χερσαία διαδρομή που ακολουθούν οι μετανάστες από τις Ανατολικές χώρες για να φτάσουν στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη. Η διαδρομή αυτή, σύμφωνα με τα στοιχεία της Frontex, αποτελεί την πιο δημοφιλή μεταναστευτική διαδρομή, παρότι ήδη από το 2024 η αποτελεσματικότητά της μειώθηκε, λόγω της προσπάθειας αναχαίτισης των ροών από τις χώρες υποδοχής.

Η Ελλάδα, ως Ευρωπαϊκή χώρα ακολουθεί τις στρατηγικές αντιμετώπισης των μεταναστευτικών ροών που ορίζονται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Έτσι μπορούμε να χωρίσουμε τη μεταναστευτική της στρατηγική σε τρεις φάσεις, συνυφασμένες με τις φάσεις της στρατηγικής που ακολούθησαν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Αρχικά την περίοδο της μεταναστευτικής κρίσης (2015 – 2017) η Ελλάδα, όπως και ολόκληρη η Ευρώπη, εφαρμόζει το σύστημα των «Ανοιχτών Συνόρων». Σύντομα η στρατηγική

αλλάζει, δεδομένου του ασφυχτικού αριθμού μεταναστών που φτάνουν στην Ευρώπη και εφαρμόζεται η πρακτική των «Hotspots» στα ελληνικά νησιά, ώστε να περιοριστεί η μετακίνηση προς την Ευρώπη (Skleparis, 2016: 6-7).

Η πρακτική αυτή, έφερε με την σειρά της μια περίοδο «σπαραγμού» για τα νησιά υποδοχής και κατ' επέκταση για τις τοπικές κοινότητες και τους φιλοξενούμενους. Η δημιουργία των κέντρων Υποδοχής στα νησιά, η έλλειψη εξοπλισμού, η προχειρότητα των εγκαταστάσεων, ο υπερπληθυσμός εντός των δομών και η απομόνωση από τις τοπικές κοινότητες δημιούργησε αισθήματα οργής, ανασφάλειας και διχόνοιας που οδήγησαν στην κρίση στα σύνορα του Έβρου, στην πυρκαγιά και στην ολοκληρωτική καταστροφή του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ) στη Μόρια, στις εντάσεις στη Σάμο. Η διαχείριση αυτών των κρίσεων οδήγησε στην ανάγκη συγκεντρωτικού ελέγχου. Η ανάγκη αυτή αποτυπώθηκε θεσμικά με την ίδρυση του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής το 2016.

Η στρατηγική αλλάζει ολοκληρωτικά μετά τον υπερκορεσμό των νησιών. Το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου επανιδρύεται το 2020 και οι εφαρμογές γίνονται πιο αυστηρές και συγκροτημένες. Στην Ελλάδα, όπως και στην Ευρώπη εφαρμόζονται δύο τύποι Δομών Φιλοξενίας, οι «κλειστές δομές» και οι «ανοιχτές δομές». Η Ευρώπη και κυρίως η Ελλάδα, που αποτελεί σημείο εισόδου για τις Ευρωπαϊκές χώρες, εφαρμόζουν νέες πρακτικές ώστε να περιορίσουν τις εισροές είτε στέλνοντας ανθρωπιστική βοήθεια είτε χρησιμοποιώντας σύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό για πιο εύκολο και αποτελεσματικό έλεγχο.

Τη στιγμή αυτή στην Ελλάδα λειτουργούν, σύμφωνα με την αναφορά του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου 33 ενεργές Δομές Φιλοξενίας. Οι Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές Νήσων (πρώην «Hotspots»), οι Δομές Φιλοξενίας Ηπειρωτικής Ελλάδας, που χωρίζονται σε Ελεγχόμενες και Κέντρα Υποδοχής (Σχιστό, Μαλακάσα, Φιλιπιάδα, Ριτσώνα κτλ) και οι Ειδικές Δομές Φιλοξενίας για Ασυνόδευτους Ανηλίκους. Παρατηρώντας τις υποδομές αλλά και τις παροχές των δομών, γίνεται εύκολα αντιληπτή η αίσθηση της απομόνωσης και της διαρκούς παρατήρησης. Με άλλα λόγια, μπορεί να τους παρέχεται στέγη, ζεστό νερό και φαγητό, ωστόσο η συστέγαση σε κοντέινερ, οι περιφράξεις με υψηλούς φράκτες τύπου NATO και η διαρκής επίβλεψη με σύστημα AI

κάμερας, παραπέμπουν περισσότερες σε συνθήκες στρατοπέδου συγκέντρωσης κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά σε Δομή Φιλοξενίας το 2026 (Agier, 2008:188).

Ένα ακόμα βασικό σημείο αναφοράς, που τονίζει τον χαρακτήρα μονιμότητας και το αίσθημα περιορισμού - εγκλεισμού των Δομών, είναι η χωρική τους διάταξη. Σίγουρα η ανάγκη για μεγάλους χώρους στέγασης, είναι ένας από τους λόγους που οι Δομές φιλοξενίας είναι τοποθετημένες, χωροταξικά, εκτός του αστικού ιστού, ωστόσο είναι μια κίνηση στιγματισμού και περιθωριοποίησης των προσφυγικών πληθυσμών. Η μεγάλη χιλιομετρική απόσταση σε συνδυασμό με την προσωρινότητα της οργάνωσης των υποδομών, δεν διευκολύνει την ένταξη των προσφύγων στο κοινωνικό σύνολο, ενώ παράλληλα τροφοδοτεί κάθε ρατσιστική και ξενοφοβική αντίληψη των τοπικών κοινωνιών. Επιπλέον είναι πολύ δύσκολο για ένα φιλοξενούμενο στη Δομή να μετακινηθεί στον αστικό ιστό, να αναζητήσει εργασία και να επιστρέψει σε ένα πλαίσιο μονιμότητας ενώ αντιμετωπίζει και τις αντιδράσεις της τοπικής κοινότητας. Ο Καψάλης (2022) υποστηρίζει πώς η στρατηγική επιλογή της εγκατάστασης σε μικρότερες αστικές περιοχές της περιφέρειας, όπου υπάρχουν πραγματικές ανάγκες στην αγορά εργασίας, εγγυάται την πρόσβαση σε σταθερή απασχόληση και κατ' επέκταση οδηγεί σε μια ομαλή και οργανική κοινωνική ενσωμάτωση. Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με έκθεση του Greek Council of Refugees (2024), αναφέρεται με ακρίβεια πως αυτό το σύστημα οργάνωσης των Δομών Φιλοξενίας, με τα υψηλά συρματοπλέγματα, τα ίδια κοντέινερ και τη διαρκή επιτήρηση παραπέμπει περισσότερο σε σύστημα φυλάκισης παρά σε φιλοξενία και επηρεάζει απόλυτα την ψυχολογία των φιλοξενουμένων.

Η Ελλάδα δημοσιοποίησε τον Οκτώβρη του 2023 το Στρατηγικό Πλάνο για την αντιμετώπιση των μεταναστευτικών ροών για το χρονικό διάστημα 2024-2027. Βασικοί στόχοι είναι ο περιορισμός των εισροών και η φιλοξενία στην χώρα των αιτούντων άσυλο αλλά, παράλληλα με μια περίοδο διαρκών συνοριακών ανακατατάξεων στην Ανατολή είναι βασική και η προστασία των συνόρων και η σωστή διπλωματική κατεύθυνση. Ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας της στοχοθεσίας αυτής είναι εμφανής, ωστόσο ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν πρέπει να μένει μόνο στο θεωρητικό πλαίσιο, αλλά πρέπει να εφαρμοστεί και στους χώρους φιλοξενίας. Οι χώροι αυτοί αποτελούν προσωρινές κατοικίες για ανθρώπους, που προσπαθούν να βάλουν

θεμέλια για μια νέα αρχή. Θα ήταν πιο αποτελεσματικό οι χώροι αυτοί να τους βοηθούσαν να σταθεροποιήσουν τις βάσεις τους παρά να τους ενισχύουν την ανασφάλεια και τις υγειονομικές και ψυχολογικές δυσκολίες (European Union Agency for Fundamental Rights, 2018)

Οι συνθήκες αυτές, εκτός των ψυχικών και κοινωνικών επιπτώσεων, έχουν αντίκτυπο στην πολιτισμική έκφραση των φιλοξενούμενων, που αποτελεί τμήμα του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς τους. Η αντιμετώπισή τους ως παθητικούς δέκτες βοήθειας τους απαγορεύει αλλά και τους αποθαρρύνει την ελευθερία στην έκφραση και στην ανάληψη πρωτοβουλιών (UNHCR, 2011:16). Παράλληλα η φιλοξενία τους σε χώρους περιορισμένους και απομακρυσμένους από τα κέντρα των πόλεων, με περιστασιακό και πρόχειρο χαρακτήρα κατοίκησης δεν ευνοεί την ανάπτυξη της ελευθερίας έκφρασης και τη δημιουργία του δικού τους πολιτισμικού αποτυπώματος.

1.4 Η πολύπλευρη ταυτότητα των ατόμων στις Δομές Φιλοξενίας

Σύμφωνα με τα στοιχεία της RSA (Refugee Support Aegean), κατά το 2025 στην Ελλάδα κατέφθασαν και εγκαταστάθηκαν στις δομές φιλοξενίας 55.383 Αιτούντες Άσυλο. Ο πληθυσμός, όπως είναι φυσικό, δεν είναι ομοιογενής, η πλειονότητα αυτών προέρχεται από το Αφγανιστάν, την Παλαιστίνη, τη Συρία και το Σουδάν, χώρες που παρατεταμένα βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση, πολιτική αστάθεια και ανθρωπιστική κρίση. Η σύνθεση αυτή αντανακλά τις σύγχρονες γεωπολιτικές συνθήκες και την ευάλωτη κατάσταση που βρίσκονται οι πληθυσμοί αυτοί, κατά την άφιξή τους στην χώρα υποδοχής. Η πολυπλοκότητα αυτή αναδεικνύει στο πεδίο τις ανάγκες για πολυπολιτισμική διαμεσολάβηση, ψυχική και κοινωνική υποστήριξη αλλά και στοχευμένα προγράμματα ένταξης.

Παράλληλα σύμφωνα με τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ αναφορικά με τη δημογραφική σύνθεση των εισερχομένων ροών στην Ελλάδα από 01/01/2026, περίπου το 45% είναι άνδρες, το 20% γυναίκες και το 33% ασυνόδευτα ανήλικα παιδιά (Operational Data Portal, 2026). Ανάμεσα σε αυτά τα ποσοστά είναι σημαντικό να γίνει αναφορά και στις ευάλωτες ομάδες που περιλαμβάνονται, όπως μονογονεϊκές

οικογένειες, άτομα με ψυχικές ή σωματικές παθήσεις, τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης στις χώρες φιλοξενίας.

Το πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό αυτό περιβάλλον ζητά σίγουρα μια ανάλογη πολυπολιτισμική διαχείριση, ώστε να βοηθήσει τις διαφορετικές ομάδες να συμβιώσουν ομαλά, τόσο μεταξύ τους όσο και μέσα στις νέες κοινωνίες υποδοχής. Η αίσθηση της ταυτότητας και του «ανήκειν» χάνονται μέσα σε μια Δομή Φιλοξενίας ασφυκτικά γεμάτη και απόμακρη από κάθε ανθρωποκεντρικό στοιχείο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Augé στο έργο του, τα χαρακτηριστικά που μετατρέπουν έναν τόπο φιλοξενίας προσφύγων σε έναν οικείο και δημιουργικό χώρο και όχι σε ένα «μη-μέρος» («non-place») είναι η αίσθηση της ταυτότητας, της ανθρώπινης σχέσης και της ιστορίας (Augé, 1995:52).

Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο οι Δομές Φιλοξενίας, που περιεγράφηκαν στην προηγούμενη ενότητα μπορούν να γίνουν χώροι οικείοι για τους φιλοξενούμενους και να συμβάλουν στην ομαλή ένταξή τους τόσο εντός όσο και εκτός αυτών. Σύμφωνα με την UNESCO αλλά και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ο πολιτισμός είναι το «κλειδί» για επικοινωνία, που δεν βασίζεται στη γλώσσα αλλά στην έκφραση, στην κατανόηση και στο κοινό βίωμα (Intercultural Competences, 2013). Τα άτομα που φιλοξενούνται θα οικειοποιηθούν τον χώρο πολύ πιο εύκολα αν μπορούν να παρέμβουν σε αυτόν και να χτίσουν μια καθημερινότητα, ακόμα και αν μοιράζονται τον χώρο τους με άλλους ανθρώπους (Brun, Fabos, 2015: 8-9). Επιπλέον να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην υγειονομική περίθαλψη και στη στήριξη των τοπικών κοινωνιών, οι οποίες θα σεβαστούν τις δυσκολίες των φιλοξενούμενων καθώς η διαπολιτισμική κατανόηση διευκολύνει την αποδοχή τους από τις τοπικές κοινότητες (Eurofound, 2022).

Σε ένα περιορισμένο περιβάλλον από τον αστικό ιστό είναι πολύ εύκολο να δημιουργηθούν επιμέρους ομάδες («Ghetto»). Η τέχνη ως μια άλλη γλώσσα έρχεται με έναν διαφορετικό τρόπο να μεταφέρει πληροφορίες, να διατηρήσει παραδόσεις και ταυτότητες και παράλληλα να επικοινωνήσει στην εκάστοτε τοπική κοινωνία το μήνυμα πως η διαφορετική καταγωγή δεν σημαίνει περιορισμός και στιγματοποίηση. Έτσι η κάθε Δομή, χρησιμοποιώντας το ιδιαίτερο πολυπολιτισμικό χαρακτηριστικό που έχει, μπορεί να επικοινωνήσει μέσω των πολιτιστικών δράσεων με τις τοπικές κοινότητες

καταργώντας τις στερεοτυπικές αντιλήψεις και δημιουργώντας νέους δρόμους επικοινωνίας μεταξύ των προσφύγων και των τοπικών κοινωνιών (Nikolenko, Romaniuk, Luno, Barbash, Kornisheva, 2024:311-312).

Κεφάλαιο 2. Πολιτιστικές πολιτικές για τους πρόσφυγες

Πέρα από κάθε οικονομική και ανθρωπιστική διάσταση, ο πολιτισμός καλείται να καλύψει μια βασική κοινωνική ανάγκη, την ανάγκη της συνύπαρξης. Ο πολιτισμός αποτελεί μια ενιαία «γλώσσα» για όλους, ανεξαρτήτως καταγωγής, χρώματος, φύλου, ηλικίας ή θρησκείας. Αυτό το μοναδικό του χαρακτηριστικό είναι που καθιστά τις πολιτιστικές δράσεις, ως το κατάλληλο και αποτελεσματικότερο μέσο εφαρμογής στις Δομές Φιλοξενίας. Στόχος δεν είναι μόνο η επικοινωνία των φιλοξενουμένων εντός της Δομής αλλά και η επικοινωνία και αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία. Την εύρυθμη λειτουργία αλλά και την εξωστρέφεια των Δομών Φιλοξενίας εξασφαλίζουν οι πολιτικές ένταξης και συμπερίληψης, που εφαρμόζονται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών. Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστούν οι πιο «δημοφιλείς» πολιτικές ένταξης και συμπερίληψης αλλά και η σημασία του πολιτισμού ως μέσο ενίσχυσης και ενδυνάμωσης των προσφυγικών πληθυσμών.

2.1 Πολιτικές συμπερίληψης και κοινωνικής ένταξης των προσφύγων – μεταναστών

Ως θεωρητική βάση για την μελέτη των πολιτικών συμπερίληψης χρησιμοποιείται το θεωρητικό μοντέλο των Ager & Strang (Ager & Strang, 2008), μοντέλο που εφαρμόζεται για τη συμπερίληψη των προσφύγων από τον ΟΗΕ και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με το πυραμιδοειδές «Μοντέλο των Δεικτών Ένταξης», η διαδικασία της ένταξης αποτελείται από τρία, άμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους επίπεδα. Στη βάση της πυραμίδας συναντάμε τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ιδιότητα του ατόμου να ανήκει σε ένα σύνολο (πολίτης). Στη συνέχεια βρίσκονται οι «Διευκολυντικοί Παράγοντες», δηλαδή μέσα που μπορούν να αξιοποιηθούν για την ενσωμάτωση του ατόμου, για παράδειγμα, στην περίπτωση των Δομών Φιλοξενίας, οι πολιτιστικές εφαρμογές. Έπειτα εντάσσεται το επίπεδο των «Κοινωνικών Δεσμών», στην περίπτωση των προσφύγων οι δεσμοί των προσφύγων μεταξύ τους, με την κοινωνία και με τους κρατικούς φορείς. Τέλος στην κορυφή της πυραμίδας συναντώνται οι «πολιτικές», δηλαδή το πλαίσιο που ορίζει το κράτος ή οι παγκόσμιοι οργανισμοί αναφορικά με τον τρόπο ζωής των προσφύγων (Ager & Strang, 2008: 166-181).

Σύμφωνα, λοιπόν, με την παραπάνω θεωρία, κάθε πολιτική συμπερίληψης δεν αποτελεί μια αυτόνομη δράση, αλλά αποτελεί τμήμα (γέφυρα) ενός ολόκληρου συστήματος επικοινωνίας και ενσωμάτωσης των προσφύγων – μεταναστών. Ωστόσο για να είναι αποτελεσματική η προσπάθεια επικοινωνίας των Δομών με τις τοπικές κοινωνίες είναι σημαντικό να είναι και εκείνες με τη σειρά τους έτοιμες να δεχθούν κάτι ανάλογο. Σε αυτό βασίζεται το Μοντέλο «Αμφίδρομης Διαδικασίας» - «Two-way process», που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Κάθε προσπάθεια της Δομής για επικοινωνία και εξωστρέφεια θα αποτύχει αν και η ίδια η κοινωνία δεν είναι έτοιμη να αποβάλει τις προκαταλήψεις και να προχωρήσει στη συμπερίληψη (Ager & Strang, 2008:185-191). Για τον λόγο αυτό εφαρμόζονται πρακτικές που στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των τοπικών κοινωνιών. Παράλληλα η εφαρμογή της «Πολυεπίπεδης Διακυβέρνησης» (κράτος, ΜΚΟ), δίνει την δυνατότητα όχι μόνο στους κρατικούς φορείς αλλά και στους πολίτες να αποφασίζουν και να υλοποιούν, γεγονός που βοηθά στην ενσωμάτωση και αποδοχή των προσφύγων και στην καλλιέργεια του αισθήματος της ενσυναίσθησης (Μαρβάκης, 2023:52-57).

Τέλος πέρα των πρακτικών εφαρμογών που στοχεύουν στην συμπερίληψη, μέσα στο πλαίσιο της εποχής του ψηφιακού μετασχηματισμού, σημαντικό ρόλο έχουν και οι πρακτικές ψηφιακής συμπερίληψης. Η εξοικείωση με τον ψηφιακό κόσμο και την χρήση των νέων τεχνολογιών είναι δεξιότητες σημαντικές για την ένταξη των προσφύγων - μεταναστών στις νέες κοινωνίες υποδοχής, για την επαγγελματική τους αποκατάσταση, ενώ παράλληλα τους παρέχεται ελευθερία αυτοεξυπηρέτησης, αναγκαία για αυτούς. Παράλληλα είναι ένας διαφορετικός τρόπος σύνδεσης με τον έξω κόσμο, εκτός της φυσικής παρουσίας, μέσω της ψηφιακής περιήγησης .

Κεφάλαιο 3. Ο ρόλος του πολιτισμού στην κοινωνική ένταξη, την επαγγελματική κατάρτιση και τη διαπολιτισμική επικοινωνία από το στάδιο εισόδου στη Δομή Φιλοξενίας

Ο πολιτισμός αποτελεί ένα «εργαλείο» για την ένταξη των φιλοξενούμενων και δεν σηματοδοτεί το τελικό στάδιο της ένταξης αλλά την αρχή και ολόκληρη την πορεία της διαδικασίας. Στο πλαίσιο των πολιτιστικών δράσεων που συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη και αποκατάσταση των προσφύγων υφίστανται οι «κοινοτικές τέχνες». Οι «κοινοτικές τέχνες» αφορούν καλλιτεχνικές πρακτικές που εφαρμόζονται σε μια κοινότητα με στόχο την ενίσχυση της συλλογικής έκφρασης και συνοχής (Θεοδωρίδου, Αγαλιανού, Στάμου, 2025:3-4). Με τη χρήση μη – λεκτικής επικοινωνίας ή αλλιώς με τη χρήση της «γλώσσας των τεχνών», οι συμμετέχοντες επικοινωνούν και συνδέονται ουσιαστικά, εκφράζονται αληθινά, δημιουργούν κοινά βιώματα και αναπτύσσουν το αίσθημα του «ανήκειν» (Θεοδωρίδου, Αγαλιανού, Στάμου, 2025:17-18).

Εντός των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών είναι δύσκολο να ξεπεραστεί το χάσμα του «υποκειμενικού» πολιτισμού και να οδηγηθούμε στη δημιουργία του «αντικειμενικού» πολιτισμού. Πιο συγκεκριμένα οι φιλοξενούμενοι στις Δομές και τα μέλη των τοπικών κοινωνιών, σε πρώτο στάδιο έρχονται αντιμέτωποι με το χάσμα του «υποκειμενικού» πολιτισμού. Οι «κοινοτικές τέχνες» έρχονται με την σειρά τους, να συνενώσουν αυτή τη διαφορετικότητα και να δημιουργήσουν έναν «αντικειμενικό» πολιτισμό, αξιοποιώντας τον εκάστοτε «υποκειμενικό». Η τέχνη, λοιπόν, επιτρέπει τη δημιουργία κοινού εδάφους καλλιέργειας, ενός νέου πολιτισμικού μορφώματος με απόλυτο σεβασμό στις διαφορετικές πολιτιστικές ταυτότητες (Nikolenko, Romaniuk, Luno, Barbash, Kornisheva, 2024:314-317).

Ο πολιτισμός, ως μια οικουμενική γλώσσα επικοινωνίας, μπορεί να λειτουργήσει βοηθητικά στην επαγγελματική αποκατάσταση ατόμων με γλωσσικές δυσκολίες. Σύμφωνα με αναφορά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2023), οι «δημιουργικές και πολιτιστικές βιομηχανίες» έχουν χαμηλά εμπόδια εισόδου και είναι πιο εύκολα προσβάσιμες σε ανθρώπους που αντιμετωπίζουν γλωσσικές δυσκολίες. Τομείς ενασχόλησης, όπως η μαγειρική, η υφαντουργία, η ξυλουργική, οι παραδοσιακές τέχνες

κ.α., είναι πολύ πιο εύκολα προσβάσιμοι στα άτομα που φτάνουν σε μια χώρα υποδοχής, καθώς δεν βασίζονται στην αναγκαιότητα γνώσης της γλώσσας της χώρας υποδοχής, αλλά στη βιωματική γνώση και στο ταλέντο. Η ενασχόληση των Φιλοξενούμενων στις Δομές με δημιουργικές εργασίες που ήδη γνωρίζουν, μετατρέπει του ωφελούμενους, σε ενεργό εργατικό δυναμικό και οι ίδιοι αισθάνονται αναγνώριση της αξίας και των γνώσεων τους. Έτσι, ο πολιτισμός απομακρύνεται από το στενό όριο της ψυχαγωγίας και μετατρέπεται σε εργαλείο επαγγελματικής κατάρτισης, οικονομικής ανεξαρτησίας ενώ παράλληλα ενισχύει το αίσθημα της συμπερίληψης και της αποδοχής .

Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε προτεινόμενη πρακτική θα λειτουργήσει καλύτερα αν από τη στιγμή άφιξης των προσφύγων συλλέγονται κάποια βασικά πολιτισμικά και προσωπικά χαρακτηριστικά για τον καθένα. Η πρακτική της πολιτιστικής χαρτογράφησης (cultural mapping), από το σημείο της άφιξης στη Δομή Φιλοξενίας, παράλληλα με τα στοιχεία εισόδου και ταυτοποίησης του ατόμου, θα ήταν εξαιρετικά βοηθητική και αποτελεσματική στην μετέπειτα πορεία της κοινωνικής και επαγγελματικής αποκατάστασής του. Μέχρι σήμερα, κατά την άφιξη των ατόμων συλλέγονται μόνο ορισμένα βασικά και τυπικά στοιχεία, όπως δημογραφικά δεδομένα, στοιχεία ταυτοποίησης, ορισμένες επείγουσες ιατρικές ανάγκες, τα οποία αν και απαραίτητα προσφέρουν μια αποσπασματική και άκρως γραφειοκρατική εικόνα του ατόμου. Ωστόσο θα ήταν εξαιρετικά σημαντικό και λειτουργικό να δημιουργείται για τον εκάστοτε ωφελούμενο ένα συγκεκριμένο προσωπικό «πολιτιστικό προφίλ», που θα περιλάμβανε το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό του υπόβαθρο, τις δεξιότητές του αλλά και τις προσδοκίες και επιθυμίες του.

Παρότι οι θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις είναι εξαιρετικά λειτουργικές σε θεωρητικό επίπεδο, η πρακτική τους εφαρμογή ωστόσο χωλαίνει σημαντικά. Στη δεδομένη συνθήκη η πλειονότητα των προσφύγων δεν εμφανίζει καμία συνέχεια της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, ενώ οι επαγγελματικοί κλάδοι που αφομοιώνονται είναι συγκεκριμένοι και στην πλειοψηφία τους δεν σχετίζονται με το επάγγελμα που ασκούσαν στη χώρα τους. Μάλιστα σύμφωνα με τα στοιχεία της Έπασης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, το 75% αντιμετωπίζει προβλήματα με την έλλειψη γνώσης της γλώσσας στην εκάστοτε χώρα υποδοχής, γεγονός που οδηγεί τους

εργοδότες σε πρόσληψη μερικών από αυτούς σε θέσεις «αόρατες», όπως κουζίνα, αποθήκες κτλ. (Greek Council for Refugees, 2025). Συνεπώς οι πιθανότητες ένας πρόσφυγας καλλιτέχνης, και όχι μόνο, να βρει εργασία, που να σχετίζεται με την τέχνη του είναι ελάχιστες, καθώς παρατηρούνται γενικότερες ελλείψεις στο σύστημα ενσωμάτωσης και επαγγελματικής αποκατάστασης των προσφύγων, ενώ παράλληλα οι ατελείωτες γραφειοκρατικές διαδικασίες τόσο για τους ωφελούμενους όσο και για τους εργοδότες καθιστούν ακόμα δυσκολότερη τη διαδικασία της πρόσληψης.

Κεφάλαιο 4: Καλές Πρακτικές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό με στόχο τον επαγγελματικό προσανατολισμό αλλά και την κοινωνική ένταξη των προσφύγων – μεταναστών

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει αναφορά σε συγκεκριμένες «καλές πρακτικές» που έχουν εφαρμοστεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και ενσαρκώνουν όλες τις παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις, με στόχο την κοινωνική ένταξη και τον επαγγελματικό αλλά και κοινωνικό προσανατολισμό των προσφύγων. Πριν από αυτή την παράθεση, κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στον διαφορετικό τρόπο διοχέτευσης των Ευρωπαϊκών κονδυλίων, γεγονός που επηρεάζει άμεσα τις εφαρμοζόμενες πρακτικές. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται ασυμμετρία ως προς την κατανομή και τη χρήση των κονδυλίων που χορηγούνται για το προσφυγικό ζήτημα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αναλυτικότερα, χώρες, όπως η Ελλάδα και η Ιταλία που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή αντιμετώπισης των εισροών, υποχρεούνται τις εισερχόμενες Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις να τις επενδύουν στην κάλυψη επείγουσών αναγκών, όπως στην προστασία των συνόρων, στην υποδοχή, στέγαση και φύλαξη των εισερχόμενων πληθυσμών. Αντίθετα οι χώρες στη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη, που λειτουργούν ως χώρες ελεγχόμενων εισροών, έχουν τη δυνατότητα να επενδύσουν τις ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις σε προγράμματα και πρακτικές ένταξης και κατάρτισης. Με βάση αυτή τη χρηματοδοτική και λειτουργική διάκριση μπορεί να γίνει αντιληπτή η αποσπασματική, λιγότερο αποτελεσματική και εξαρτώμενη από ιδιωτικές πρωτοβουλίες, όπως για παράδειγμα από τις ΜΚΟ, παρουσία «καλών πρακτικών» στις χώρες άμεσης αντιμετώπισης των εισροών έναντι των χωρών ελεγχόμενων εισροών.

4.1 Πρόγραμμα «Curing the Limbo» (Δήμος Αθηναίων)

Το «Curing the Limbo» ήταν ένα καινοτόμο πιλοτικό πρόγραμμα, που υλοποιήθηκε την περίοδο 2018-2021 από τον Δήμο Αθηναίων σε συγχρηματοδότηση με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στόχος του προγράμματος ήταν η μετάβαση των συμμετεχόντων από την αδρανή (limbo) και μετέωρη κατάσταση που βρίσκονται σε μια ενεργή κοινωνικά κατάσταση, στην οποία οι ίδιοι οι πρόσφυγες χτίζουν τις βάσεις για την ζωή τους στην

Αθήνα. Η μετάβαση αυτή ενισχυόταν τόσο μέσω εργαστηρίων, όσο και μέσω έμπρακτων κοινωνικών δράσεων.

Το «Εργαστήρι Δεξιοτήτων», ήταν μια κατηγορία από τις πρακτικές του προγράμματος και περιλάμβανε διαφορετικά εργαστήρια με κοινό στόχο την ενδυνάμωση της κοινωνικής ενσωμάτωσης των προσφύγων. Περιλάμβανε εργαστήρι εκμάθησης ελληνικής και αγγλικής γλώσσας, εργαστήρι οπτικοακουστικής έκφρασης και δημιουργίας, εργαστήρι επιμόρφωσης αρχαρίων με τις Νέες Τεχνολογίες και εργαστήρι δημιουργίας πολιτισμικών διαμεσολαβητών. Όλα αυτά αποτελούν στοχευμένες πρακτικές που καλλιεργούν και προετοιμάζουν κατάλληλα τους πρόσφυγες για την ενεργή συμμετοχή τους στο κοινωνικό σύνολο.

Παράλληλα με τα εργαστήρια αυτά, λειτουργεί πρόγραμμα «Επαγγελματικής Ενδυνάμωσης». Το πρόγραμμα αυτό δεν περιορίζεται μόνο στην κατάρτιση των συμμετεχόντων προσφύγων για την είσοδό τους στην αγορά εργασίας, αλλά χρησιμοποιεί πιο αποτελεσματικές μεθόδους ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της εργασιακής αποκατάστασης. Αναλυτικότερα, σε πρώτο στάδιο προσφέρει υπηρεσίες κατάρτισης, ενώ παράλληλα, μέσω ερευνητικών διαδικασιών χαρτογραφεί τις προσδοκίες των συμμετεχόντων, όσον αφορά την απασχόλησή τους. Έπειτα μετά την ολοκλήρωση του κύκλου κατάρτισης προχωρά σε αξιολόγηση και διαμόρφωση του εργασιακού προφίλ του κάθε συμμετέχοντα λαμβάνοντας υπόψη και το ιστορικό εργασίας του. Τέλος, μέσω της διαδικασίας χαρτογράφησης ενδεχόμενων εργοδοτών εξασφαλίζεται η παροχή υπηρεσιών απασχόλησης στους πρόσφυγες και συνεπώς και η αποτελεσματικότητα της επαγγελματικής κατάρτισης.

Το πιο αποτελεσματικό τμήμα του προγράμματος είναι η επιδίωξη ανοιχτού διαλόγου ανάμεσα στην κοινωνία και τους πρόσφυγες, είτε πρόκειται για τους ίδιους τους πολίτες, είτε πρόκειται για τους δημόσιους φορείς. Η CRS – συνεργαζόμενος φορέας του προγράμματος - μέσω του προγράμματος «Προσιτή Κατοικία» προσπάθησε να δημιουργήσει διάλογο μεταξύ των προσφύγων και του Δήμου Αθηναίων, φυσικά με τη συμβολή ειδικών εμπειρογνομόνων, για την αξιοποίηση κενών διαμερισμάτων και τη δημιουργία εξατομικευμένων προγραμμάτων στέγασης για τον εκάστοτε πρόσφυγα. Με την πρακτική αυτή ενθαρρύνεται αφενός η ενεργοποίηση των προσφύγων για την

εξασφάλιση κατοικίας και αφετέρου η αποδοχή εκ μέρους των πολιτών και των δημοτικών αρχών να ενσωματώσουν κοινωνικά τις νέες αυτές ομάδες.

Τέλος, μέσω των πρακτικών «Δράσεις στη Γειτονιά» επιτυγχάνεται με ακόμα πιο άμεσο τρόπο η διασύνδεση των πολιτών με τους πρόσφυγες. Οι πρακτικές αυτές σχεδιάζονται στη βάση αποτελεσμάτων ερευνών, για τις ανάγκες των πολιτών στις γειτονιές της Αθήνας αλλά και στη βάση των επιθυμιών των συμμετεχόντων σε αυτές. Η αλληλεπίδραση και η σταδιακή εξοικείωση των πολιτών και των προσφύγων είναι το κλειδί στη διαδικασία της ενσωμάτωσης, ενώ παράλληλα μέσω των δράσεων αυτών μπορεί να επιτευχθεί η μετέπειτα αυτονόμηση των συμμετεχόντων.

Συμπερασματικά, λοιπόν, το πρόγραμμα «Curing the Limbo», αποτέλεσε μια στοχευμένη προσπάθεια – πρωτοβουλία του Δήμου Αθηναίων αλλά και επιστημονικών και ανθρωπιστικών φορέων να μην περιοριστούν σε θεωρητικά εργαστήρια κατάρτισης και ενημέρωσης των προσφύγων, αλλά να ενεργοποιήσουν πολίτες, Δημόσιους Φορείς και πρόσφυγες μέσα από μια διαδικασία αλληλεπίδρασης. Με τον τρόπο αυτό και τις μεθόδους του προγράμματος η αλληλεπίδραση δεν ήταν επιφανειακή, αλλά ουσιαστική και με προοπτικές κοινωνικής ένταξης των προσφύγων.

4.2. Πρόγραμμα «HELIOS»-IOM (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης)

Πρόκειται για πρόγραμμα του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης και στην Ελλάδα διενεργείται σε συνεργασία με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. Στόχος του προγράμματος είναι η ουσιαστική ένταξη των αιτούντων άσυλο στην κοινωνία, μέσω προγραμμάτων εκμάθησης ελληνικής και αγγλικής γλώσσας, υποστήριξης ένταξης στην αγορά εργασίας, υποστήριξης στέγασης και ευαισθητοποίησης του κοινωνικού συνόλου για ομαλή ένταξη των «δικαιούχων διεθνούς και προσωρινής προστασίας» δια της προώθησης της αυτόνομης διαβίωσής τους». Το πρόγραμμα έχει λάβει δράση ήδη από το 2019, ενώ τον Φεβρουάριο του 2025 εισήλθε στη φάση του HELIOS+ με ενισχυμένη χρηματοδότηση.

Αναλυτικότερα οι ωφελούμενοι του προγράμματος έχουν την δυνατότητα να λαμβάνουν επίδομα ενοικίου για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, να παρακολουθούν μαθήματα

ελληνικής γλώσσας και επαγγελματικού προσανατολισμού, να έχουν επαγγελματική συμβουλευτική καθοδήγηση και δικτύωση με πιθανούς εργοδότες Παράλληλα με τις παροχές αυτές στους πρόσφυγες, διενεργούνται και δράσεις ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης στις τοπικές κοινωνίες .

Σε κάθε περίπτωση η εμβέλεια και αποτελεσματικότητα του προγράμματος HELIOS, αναδεικνύονται ιδιαίτερα βαρύνουσας σημασίας, ειδικά αν ληφθεί υπόψιν, πόσο μεγάλο είναι ποσοστό των δικαιούχων άσυλο στην Ελλάδα. Παράλληλα το γεγονός ότι το πρόγραμμα στοχεύει στην εξασφάλιση των αναφερόμενων παροχών σε όλο τον πληθυσμό των δικαιούχων διεθνούς και προσωρινής προστασίας, προσφέρει σαφή ερμηνεία αναφορικά με την κατανομή των πόρων. Συγκεκριμένα, δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό το δυσανάλογο ποσοστό ανάμεσα στις εντατικές δράσεις άμεσης υποστήριξης για τους προσφυγικούς πληθυσμούς και στις δράσεις ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινωνιών.

4.3 Πρόγραμμα «HOPE Project» (Γαλλία)

Πρόκειται για το πρόγραμμα «The Hope Project: Accommodation and Career Guidance», που ξεκίνησε την δράση του στην πόλη Καλαί της Γαλλίας το 2017. Στόχος του προγράμματος ήταν η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στο χάος που δημιουργήθηκε το 2016 από τη διάλυση του άτυπου καταυλισμού, της λεγόμενης «Ζούγκλας του Καλαί», από την γαλλική κυβέρνηση. Η βίαιη και ξαφνική διάλυση του καταυλισμού άφησε εκατοντάδες αιτούντες άσυλο αλλά και πολλούς ασυνόδευτους ανηλίκους. Το πρόγραμμα στόχευε σε ένα πρώτο στάδιο εκπαίδευσης τόσο επαγγελματικής όσο και γλωσσικής και σε ένα δεύτερο στάδιο επαγγελματικής πρακτικής, σε συνδυασμό με την παροχή αξιοπρεπούς διαμονής και συνεχούς συμβουλευτικής υποστήριξης. Η παρούσα πρακτική ανέδειξε ότι η παροχή μιας σταθερότητας συνδυαστικά με στοχευμένα εργαλεία ένταξης είναι το κλειδί για ομαλή και οργανική ενσωμάτωση και παράλληλη αποφυγή της «γκετοποίησης» και της περιθωριοποίησης.

Μετά την επιτυχία του Project, ο Διεθνής Οργανισμός Επαγγελματικής Κατάρτισης της Γαλλίας αποφάσισε να επισημοποιήσει και να εντάξει το project στα εθνικά

προγράμματα και μέχρι και σήμερα πραγματοποιείται σε πάνω από 70 μέρη της Γαλλίας. Το πρόγραμμα έχει διάρκεια περίπου 8-9 μήνες και στοχεύει στην εκμάθηση γαλλικών επιπέδου A1, με το οποίο οι ωφελούμενοι μπορούν να εργαστούν, στην επαγγελματική τους πρακτική σε εταιρείες και στην παροχή στέγασης και κοινωνικής υποστήριξης. Το πρόγραμμα έχει αποδείξει ότι έχει μεγάλη αποτελεσματικότητα και σινιστά μέχρι και σήμερα βασικό μηχανισμό ένταξης των προσφύγων στην Γαλλία. Το 2017 ήδη το 65% των συμμετεχόντων εξασφαλίστηκαν επαγγελματικά και το 75% βρήκαν κατοικία.

4.4 Πρόγραμμα «RefuKey» (Γερμανία)

Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο και εξαιρετικά αποτελεσματικό πρόγραμμα, που εφαρμόστηκε στην Γερμανία το 2017. Η μοναδικότητα και πρωτοτυπία του συγκεκριμένου προγράμματος, έναντι των προαναφερθέντων προγραμμάτων έγκειται στο γεγονός ότι εστιάζει, πρώτα, στην ψυχολογική αποκατάσταση των προσφύγων και έπειτα στην κοινωνική. Βασίζεται στο μοντέλο «Stepped Care» - «Μοντέλο Διαβαθμισμένης Φροντίδας», σύμφωνα με το οποίο, ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε ωφελούμενου, προσφέρεται και το αντίστοιχο επίπεδο θεραπευτικής παρέμβασης. Προσφέρεται από απλή συμβουλευτική έως εξειδικευμένη ψυχολογική και ψυχιατρική υποστήριξη. Έτσι το πρόγραμμα, σε συνεργασία με εξειδικευμένα ψυχιατρικά κέντρα και επιστήμονες συγκροτεί σταθερές δομές ψυχικής υποστήριξης εντός των Κέντρων Φιλοξενίας.

Το πρόγραμμα αυτό, μέχρι σήμερα δεν λειτουργεί ως αυτόνομο πρόγραμμα κοινωνικής ένταξης των προσφύγων, καθώς η επιτυχία και καινοτομία αυτού του εγχειρήματος οδήγησε στην αυτόματη απορρόφησή και ενσωμάτωσή του από την εθνική στρατηγική ένταξης των προσφύγων στη Γερμανία. Παράλληλα, αποτελεί πρότυπο για στρατηγικές ένταξης των προσφύγων παγκοσμίως. Το πρόγραμμα αυτό ανέδειξε τη σημασία της ψυχικής υγείας των ωφελούμενων, ως θεμέλιο λίθο στη διαδικασία ένταξης τους στο κοινωνικό σύνολο. Για τον λόγο αυτό έκανε πιο προσιτές στους φιλοξενούμενους των Δομών τις παροχές ψυχικής υγείας, με αποτέλεσμα ολοένα και περισσότεροι να λαμβάνουν την αναγκαία ψυχική περίθαλψη.

Συμπερασματικά, μέσα από τη μελέτη και την παρατήρηση των παραπάνω πρακτικών που εφαρμόστηκαν από τα συγκεκριμένα προγράμματα και ανάλογα με τις ανάγκες τόσο των ωφελούμενων όσο και των χώρων υποδοχής, γίνονται διακριτές διαφορές τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς την αποτελεσματικότητα τους. Οι πρακτικές που δεν έχουν έναν συγκεκριμένο προσανατολισμό, για παράδειγμα ψυχική υγεία, αλλά οι δράσεις τους διαχέονται σε διαφορετικούς και ετερόκλητους τομείς, δεν επιτυγχάνουν τους πολλαπλούς στόχους τους σε επαρκές επίπεδο. Αυτό συμβαίνει διότι η επιδίωξη πολλών παράλληλων και διαφορετικών στόχων, όπως η κάλυψη αναγκών στέγασης αλλά και ψυχικών, κοινωνικών και εργασιακών αναγκών, παραμένει επιφανειακή χωρίς να μπορεί να επιτύχει βαθιά και βιώσιμα αποτελέσματα.

Από την άλλη πλευρά δράσεις όπως το «Refukey», με συγκεκριμένο θέμα και συγκεκριμένη στόχευση, όχι μόνο έχουν επιτυχία αλλά αφομοιώνονται από το κρατικό σύστημα και γίνονται μέρος της ευρύτερης στρατηγικής για την αντιμετώπιση και την ενσωμάτωση των μεταναστευτικών ροών. Ωστόσο είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο να τεθεί το ερώτημα, το κατά πόσο οι χώρες που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή υποδοχής των προσφυγικών ροών μπορούν να εφαρμόσουν μια τόσο εξειδικευμένη πρακτική, όπως η «RefuKey» της Γερμανίας. Η απάντηση είναι σχεδόν προφανής, αν σκεφτούμε πως τα υψηλά ποσοστά εισροών μεταναστών – προσφύγων είναι αναγκαίο σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα να ενταχθούν στις Δομές Φιλοξενίας, να λάβουν την αναγκαία περίθαλψη και παράλληλα να ξεκινήσουν οι διαδικασίες ενσωμάτωσής τους. Οι απαιτήσεις αυτές, συνδυαστικά με το υποστελεχομένο, αναφορικά με τις απαιτήσεις, σύστημα δεν δίνει περιθώρια εφαρμογής εξατομικευμένων δράσεων .

4.5 Πολιτιστικές δράσεις που εφαρμόζονται εντός των Δομών Φιλοξενίας

Μέσα στο πλαίσιο των παραπάνω αναφερόμενων πρακτικών, σήμερα εντός των Δομών Φιλοξενίας πραγματοποιούνται ποικίλες πολιτιστικές δράσεις που στοχεύουν στην ενδυνάμωση των δεσμών εντός των Δομών, στην κοινωνική ένταξη αλλά και στην καλλιέργεια των ατομικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων των προσφύγων. Ήδη έγινε αναφορά στις δράσεις που χρηματοδοτούνται από την Ευρώπη και το Υπουργείο

Μετανάστευσης και Ασύλου και στοχεύουν στην εκμάθηση της γλώσσας, στην ψυχαγωγία, στον επαγγελματικό προσανατολισμό και ευρύτερα στην κοινωνική ένταξη.

Παράλληλα με αυτά τα εργαστήρια, διενεργούνται παράλληλα πολιτισμικές δράσεις από ιδιωτικούς φορείς. Πιο συγκεκριμένα, η «Συνύπαρξις», που αποτελεί αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία της Εκκλησίας της Ελλάδος και έναν από τους πιο ιστορικούς και δραστήριους φορείς στην Ελλάδα στον τομέα υποστήριξης προσφύγων και μεταναστών και κυρίως ασυνόδευτων ανηλίκων, υλοποιεί στοχευμένες πολιτισμικές δράσεις. Αυτές αποσκοπούν, πρώτιστα, στην καλλιέργεια της διαπολιτισμικής κατανόησης και έπειτα στην ομαλή συνύπαρξη και κοινωνική ένταξη των ανηλίκων. Ενδεικτικά παραδείγματα αυτών των δράσεων αποτελούν τα εργαστήρια εορτασμού διαφορετικών θρησκευτικών εορτών, που λειτουργούν ως δίαυλοι αμοιβαίας αποδοχής, οι δράσεις βιωματικής μάθησης μέσω παιχνιδιού, η δημιουργική απασχόληση, η συμμετοχή σε εθνικές εορτές και τέλος οι δραστηριότητες εξοικείωσης με τον ψηφιακό κόσμο.

Η «Άρσις», Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων, είναι μια από τις πιο γνωστές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις στην Ελλάδα, με διαχρονικό και ενεργό ρόλο στην υποστήριξη ασυνόδευτων ανηλίκων και νέων που βρίσκονται σε κίνδυνο, σε κατάσταση φτώχειας, κοινωνικού αποκλεισμού ή περιθωριοποίησης. Τόσο κατά την χρονική περίοδο 2022 – 2023, όσο και μέχρι σήμερα ο φορέας παρέχει σε σημαντικό αριθμό Δομών Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων σε ολόκληρη την Ελλάδα υπηρεσίες και εξειδικευμένα προγράμματα που στοχεύουν, αφενός στη διαπολιτισμική κατανόηση και αφετέρου στην κοινωνική ένταξη. Η στρατηγική αυτή μετουσιώνεται σε πράξη μέσα από τα εργαστήρια εκμάθησης ελληνικής γλώσσας, τη διοργάνωση επισκέψεων των ανηλίκων εκτός των Δομών, όπως η δράση «Επίσκεψη στο Βοτανικό Κήπο Διομήδους» και δράσεις εορτασμού διαφορετικών θρησκευτικών εκδηλώσεων.

Από τις αναφορές αυτές, ωστόσο, και μέσα από βιβλιογραφική έρευνα, γίνεται αντιληπτό το γεγονός ότι, οι περισσότερες πολιτιστικές δράσεις αποτελούν πρωτοβουλίες των διαφόρων ΜΚΟ και η υλοποίησή τους είναι αποσπασματική. Οι δράσεις εξαρτώνται από την εμφάνιση της ΜΚΟ στη Δομή Φιλοξενίας και από τις τρέχουσες κυβερνητικές αποφάσεις. Η πραγματικότητα αυτή, όσο στοχευμένα και

λειτουργικά να είναι τα προγράμματα αυτά, δεν επιτρέπει ουσιαστικά και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Τόσο οι Φιλοξενούμενοι των Δομών, όσο και οι κάτοικοι των τοπικών κοινωνιών, λόγω του εφήμερου και ευκαιριακού χαρακτήρα των δράσεων αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους πρωτοβουλίες ως ευχάριστα διαλείμματα και όχι ως αναγκαίες δράσεις.

4.6. Το θέατρο και οι θεατρικές τεχνικές ως εργαλείο ένταξης των προσφύγων/ μεταναστών.

μεταναστών.

Το θέατρο έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλές χώρες και στην Ελλάδα ως εργαλείο ενδυνάμωσης, ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και κοινωνικής ένταξης προσφύγων και μεταναστών. Σε πολλές χώρες εφαρμόστηκαν θεατρικές δράσεις βασισμένες σε βιωματικές τεχνικές προκειμένου να φέρουν σε επαφή τους πρόσφυγες/ μετανάστες σε επαφή με τις τοπικές κοινότητες, να τους δώσουν τη δυνατότητα να επεξεργαστούν τις εμπειρίες τους, να ενισχύσουν τον διάλογο μεταξύ μεταναστών/προσφύγων και ντόπιων κατοίκων και τέλος να ενθαρρύνουν την κατανόηση και την επαφή με τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής.

Μελετητές που έχουν ερευνήσει τη χρήση του θεάτρου σε καταυλισμούς ή δομές προσφύγων εξηγούν ότι ο λόγος για τον οποίο προσφέρεται το θέατρο στους κατοίκους ενός καταυλισμού είναι επειδή απλώς «έχουν λίγα ή τίποτα να κάνουν» (Skeiker, 2020: 12). Οι Drumm et al. (2004) επισημαίνουν ότι υπάρχει η επιθυμία των παιδιών προσφύγων να συμμετέχουν σε ουσιαστικές δραστηριότητες, όπως το διάβασμα και το παιχνίδι, ωστόσο αυτοί οι πόροι για να γίνουν αυτές οι δραστηριότητες σπάνια υπάρχουν. Γι' αυτόν τον λόγο μεμονωμένες ΜΚΟ ή άλλες ομάδες ή οργανώσεις αναλαμβάνουν να δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να συμμετέχουν σε δράσεις που ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους, την κοινωνικοποίησή τους και την ένταξή τους σε ομάδα. Ο Smith (2005) δηλώνει ότι η μακρά διαδικασία ασύλου είναι απανθρωποποιητική και αναγκάζει τους κατοίκους του καταυλισμού να γίνουν απαθείς και παθητικοί. Για αυτούς τους λόγους, οι ευκαιρίες για δημιουργία νοήματος – εκτός των άλλων - και μέσω της τέχνης και του πολιτισμού είναι απαραίτητες.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο με επίκεντρο το Λονδίνο και το Μπρίστολ, εταιρείες όπως η Phosphoros Theatre και η Acta Community Theatre χρησιμοποιούν θεατρικές, βιωματικές τεχνικές για να φέρουν σε επαφή τους πρόσφυγες με τις τοπικές κοινότητες. Η συνεργασία React - community theatre setting the stage for refugee integration, η οποία αποτελείται από τρεις εταίρους (Acta Community Theatre, Μπρίστολ, Rotterdams Wijktheater, Ολλανδία, Centro per lo Sviluppo Creativo Danilo Dolci, Ιταλία) διερευνά τρόπους οικοδόμησης κατανόησης μεταξύ των νεοαφιχθέντων προσφύγων και των τοπικών πληθυσμών, ώστε να διευκολυνθεί η ένταξή τους στην κοινωνία. Επιπλέον δίνει στους πρόσφυγες την ευκαιρία να επικοινωνήσουν με τις κοινότητες υποδοχής τους και τους εξοπλίζει με νέες δεξιότητες και ικανότητες, που κυμαίνονται από τη γλώσσα έως την τοπική γνώση. Η πρώτη παράσταση πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2017 στο θέατρο Actacentre, για ένα ποικιλόμορφο κοινό που αποτελούνταν από διαφορετικές τοπικές κοινότητες. Η δράση αυτή η οποία βασίζεται στη δημιουργία θεατρικού έργου από τους ίδιους τους πρόσφυγες και από τις προσωπικές τους ιστορίες και τα βιώματά τους δημιουργεί δίαυλο επικοινωνίας με τις τοπικές κοινότητες και μετασχηματισμό των αντιλήψεων όλων των εμπλεκομένων μέσα από την αμφισβήτηση των προκαταλήψεων και των παρανοήσεων και την προώθηση της κατανόησης μεταξύ των προσφύγων και των κοινοτήτων υποδοχής. Το θέατρο μπορεί να οικοδομήσει αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, να δημιουργήσει νέες φιλίες, καθώς και να ευαισθητοποιήσει τον κόσμο σχετικά με τον πολιτισμό/τους πολιτισμούς της χώρας υποδοχής. Όπως λέει ο Neil Beddows, ένας από τους συντονιστές αυτού του έργου, «Είναι δύσκολο να μισήσεις κάποιον όταν απλώς ακούς την ιστορία του ή γελάς με τα αστεία του» (European Commission, Culture and Creativity, 2018)

Τέλος διοργανώνεται το φεστιβάλ REACT, το οποίο συγκεντρώνει και παρουσιάζει το έργο των εταίρων, τα διδάγματα που αντλήθηκαν και τις παραστάσεις που δημιουργήθηκαν. Στοχεύει στην ενθάρρυνση της ευρύτερης χρήσης του κοινοτικού θεάτρου ως εργαλείου για την υποστήριξη της ένταξης των προσφύγων στην Ευρώπη. Επίσης δίνει την ευκαιρία να εξεταστούν πολύ συγκεκριμένα προβλήματα που αντιμετωπίζουν συχνά οι πρόσφυγες, όπως η στέγαση, τα προβλήματα υγείας, το νομικό καθεστώς ή οι διοικητικές δυσκολίες. Το συνολικό έργο στοχεύει στον εντοπισμό καινοτόμων συμμετοχικών μεθόδων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με επιτυχία για

την ένταξη των προσφύγων σε ολόκληρη την ΕΕ (European Commission, Culture and Creativity, 2018)

Με βάση τις δικές τους εμπειρίες και τους εθνικούς πολιτισμούς που έχουν αφήσει πίσω τους, οι πρόσφυγες χρησιμοποιούν τη δική τους δημιουργικότητα και φαντασία για να δημιουργήσουν πρωτότυπες θεατρικές παραστάσεις μέσω συζήτησης, παιχνιδιού ρόλων και αυτοσχεδιασμού. Παίζουν σε κοινό στις τοπικές κοινότητες όπου έχουν εγκατασταθεί, όπου η αμεσότητα του ζωντανού θεάτρου, με πραγματικούς ανθρώπους στη σκηνή να αφηγούνται τις δικές τους πραγματικές ιστορίες, καταρρίπτει τα εμπόδια και τις προκαταλήψεις και συνδέει το κοινό με τους ερμηνευτές (European Commission, 2017)

Στη Σλοβακία επίσης ο Οργανισμός για τους Πρόσφυγες, σύμφωνα με τον UNHCR (2024), χρησιμοποιεί κουκλοθέατρο για να ενδυναμώσει τα παιδιά πρόσφυγες από την Ουκρανία. Στο Κέζμαροκ, μια πόλη στην ανατολική Σλοβακία, χρησιμοποιείται η δύναμη του πολιτισμού και της δημιουργικότητας για να αντιμετωπιστεί ο συναισθηματικός αντίκτυπος του πολέμου στα παιδιά πρόσφυγες από την Ουκρανία. Ο Ουκρανο-Σλοβακικός Κόμβος, με την υποστήριξη της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ξεκίνησε ένα μοναδικό έργο κουκλοθέατρου, δίνοντας στα παιδιά πρόσφυγες ένα τρόπο για να θεραπευτούν, να εκφραστούν και να συνδεθούν με τους συνομηλίκους τους και στους εφήβους να δημιουργούν και να παρουσιάζουν κουκλοθέατρα για μικρότερα παιδιά, βοηθώντας και τις δύο ομάδες να επεξεργαστούν τις εμπειρίες τους σε ένα ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις έχουν υλοποιηθεί θεατρικά εργαστήρια για ενήλικες και ασυνόδευτους. Ομάδες (π.χ. στο πλαίσιο του προγράμματος *Metavasis* της Caritas ή με τη συνεργασία του Μικρού Εθνικού). Οι δράσεις αυτές στοχεύουν στο να διερευνήσουν τρόπους με τους οποίους οι μετανάστες μπορούν να διαπραγματευτούν τα συμβολικά όρια που χωρίζουν «εμάς» (πολίτες) και «αυτούς» (μη πολίτες) μέσα από τις τέχνες και τα τελευταία χρόνια με τα ψηφιακά μέσα (Rovisco, 2015).

Η Caritas Ελλάς είναι η πρώτη οργάνωση που ξεκίνησε το καλοκαίρι του 2016 ένα πιλοτικό πρόγραμμα για δημιουργία «χώρων δημιουργικής απασχόλησης ανδρών» στη

δομή φιλοξενίας στο Καρά Τεπέ της Λέσβου, προσφέροντας ένα χώρο όπου οι ωφελούμενοι μπορούν να συναντηθούν, να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους και να οργανώσουν «κοινωνικές δραστηριότητες». Ο χώρος αυτός έχει αναγνωριστεί ως βέλτιστη πρακτική από την Διεθνή Κάριτας στο εργαστήριο «Monitoring and Evaluation workshop» που οργανώθηκε για την προσφυγική κρίση ως απάντηση των εταίρων στην λεγόμενη Βαλκανική οδό. Το πρόγραμμα εστιάζει στην επανάληψη της βέλτιστης αυτής πρακτικής μέσα από τη δημιουργία κοινοτικών ψυχαγωγικών χώρων για άνδρες και γυναίκες στις δομές του Καρά Τεπέ, του Σκαραμαγκά στην Αθήνα και στις Σέρρες στην βόρεια Ελλάδα συνολικά για 6.000 επωφελούμενους (Caritas, 2018).

Η Caritas Ελλάς συμμετείχε στην Εβδομάδα Προσφύγων (2024) με μια σειρά από δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν στις εγκαταστάσεις του προγράμματος HELIOS με βάση το πρόγραμμα : «Μετάβασις» – Συμμετοχή, ενίσχυση και κοινωνική ενσωμάτωση προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα» με χρηματοδότηση από το Γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών και Κάριτας Γερμανίας. Βασικός στόχος του προγράμματος ήταν να μετριαστεί το συναίσθημα ματαίωσης και τα ψυχολογικά βάρη προσφύγων και μεταναστών μέσα από την παροχή ψυχο-κοινωνικής υποστήριξης και να υποστηριχθεί η διαδικασία της ενσωμάτωσής τους στην ελληνική και ευρωπαϊκή κοινωνία διά μέσου εκπαιδευτικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων αλλά και δράσεων ενσωμάτωσης. Οι περιοχές υλοποίησης του προγράμματος ήταν η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, η Λέσβος και οι Σέρρες.

Το Μικρό Εθνικό με τη σύμπραξη της Unicef και με τη χρηματοδότηση της Γενικής Διεύθυνσης Ευρωπαϊκής Πολιτικής Προστασίας και Επιχειρήσεων Ανθρωπιστικής Βοήθειας (DG-ECHO) υλοποίησε το πρόγραμμα "Θέατρο στα Ελληνικά" (2017 -2018) ένα εντατικό θεατρικό εργαστήριο στο οποίο συμμετείχαν έφηβοι πρόσφυγες από δομές φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων, Έλληνες έφηβοι και επαγγελματίες ηθοποιοί του Εθνικού Θεάτρου. Στο πρόγραμμα «Θέατρο στα Ελληνικά» με τον αυτοσχεδιασμό και τις αναπαραστατικές τεχνικές ως εργαλεία για τη δημιουργική έκφραση και επικοινωνία των συμμετεχόντων δόθηκε η ευκαιρία για συνομιλία με φυσικούς ομιλητές της γλώσσας και μέσα στο ασφαλές πλαίσιο της θεατρικής συνθήκης τα παιδιά εξερεύνησαν τη γλώσσα και μέσα από τη συγκίνηση της θεατρικής εμπειρίας, μέσα από τη σχέση

εμπιστοσύνης που χτίζει η ομάδα και μέσα από την χαρά της συλλογικής δημιουργικότητας με όχημα την ελληνική γλώσσα. Με αυτόν τον τρόπο έγινε προσπάθεια να καλλιεργηθεί η διαπολιτισμική συνείδηση, να ενθαρρυνθεί η ένταξη των παιδιών σε ομάδα συνομηλίκων τους και να διαμορφωθεί ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας.(Εθνικό Θέατρο,2017)

Επίσης Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα (ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.) έχουν ανεβάσει παραστάσεις και έχουν οργανώσει εργαστήρια στα οποία συμμετέχουν ενεργά μετανάστες. Φορείς σε πόλεις με προσφυγικές δομές (όπως για παράδειγμα στη Λάρισα ή στα Ιωάννινα) διοργανώνουν τέτοιες δράσεις με στόχο την εξερεύνηση του ζητήματος της μετανάστευσης, της προσαρμογής σε έναν νέο τόπο και την αίσθηση του ανήκειν, μέσα από τα μάτια διαφορετικών ηλικιακών ομάδων προσφύγων. Η επίτευξη αυτού του σκοπού γίνεται με θεατρικές δραστηριότητες συναισθηματικής έκφρασης και ενδυνάμωσης, παιχνιδιών ρόλου και βιωματικών παιχνιδιών. Το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Ιωαννίνων αποτελεί ένα παράδειγμα πραγματοποίησης δωρεάν δράσεων σε δομές φιλοξενίας προσφύγων. Η φετινή δράση του (2025 -2026), « Ταξίδι στα ανοιχτά του δράματος» μέσα από τον αρχαίο μύθο της Μήδειας και διαφόρων διασκευών της, στοχεύει στη δημιουργία μιας θεατρικής παράστασης με συγχωνευμένα παραδοσιακά στοιχεία και προσωπικές βιωματικές εμπειρίες από τις περιοχές της Συρίας και άλλων χωρών.

Τέλος οργανώσεις όπως η AMAKA, η Άρσις, η Polyplanity σχεδιάζουν προγράμματα και εργαστήρια όπως το STATION ATHENS με στόχο την προσαρμογή αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην ελληνική κοινωνία σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν νέοι οι οποίοι έχουν βιώσει συνθήκες επιβαρυντικές ή και απαγορευτικές για την ομαλή προσωπική τους ανάπτυξη και την πρόσβασή τους στο κοινωνικό σύνολο και είχαν έρθει στην Ελλάδα πολύ πρόσφατα. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν και νέοι με ελληνική καταγωγή και με τον τρόπο αυτό έγινε προσπάθεια προώθησης της επικοινωνίας μεταξύ των λαών σε πραγματικό επίπεδο. Συνδυάζοντας τις εικαστικές τέχνες, με τις νέες τεχνολογίες και το θεατρικό παιχνίδι, ενισχύεται η κοινωνική συμμετοχή και διευκολύνεται η διαδικασία ένταξης στο νέο περιβάλλον. (Sharifi & Wilmer, 2016)

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

5. Η μεθοδολογία της έρευνας

5.1.Σκοπός και σημασία της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι να αξιολογήσει εφαρμοσμένες πολιτισμικές πρακτικές εντός των Δομών Φιλοξενίας και να προτείνει νέες πολιτισμικές εφαρμογές με στόχο τη διαπολιτισμική επικοινωνία, την ενεργοποίηση των φιλοξενούμενων και την ενσωμάτωσή τους στις τοπικές κοινότητες. Η υλοποίηση δράσεων με στόχο την καλλιέργεια της συμπερίληψης, της ενσυναίσθησης και της κατανόησης της διαφορετικότητας αποτελεί τον πιο αποτελεσματικό και έμπρακτο τρόπο επικοινωνίας των Δομών με τις τοπικές κοινότητες.

Στο πλαίσιο της γενικότερης διερεύνησης για τις στρατηγικές και τις δράσεις αναφορικά με την ενεργοποίηση και την ενσωμάτωση των προσφύγων – μεταναστών, έρευνες έως σήμερα έχουν αναδείξει τη σημασία των διαπολιτισμικών δράσεων ως τρόπων ένταξης των προσφύγων στις κοινωνίες υποδοχής αλλά και ως μέσα επικοινωνιακής στρατηγικής. Μερικές από αυτές μελέτησαν βιβλιογραφικά το μεταναστευτικό φαινόμενο, τις επικοινωνιακές στρατηγικές των πολιτιστικών οργανισμών και φορέων και τα αποτελέσματα αυτών στον Ελλαδικό χώρο, αναφορικά με την ενσωμάτωση των προσφύγων – μεταναστών και την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων στις κοινωνίες υποδοχής (Πάνου, 2021, Μπάνου, 2025, Φιλίππου, 2023). Παράλληλα υπήρξαν δύο έρευνες που εστίασαν σε συγκεκριμένες μελέτες περίπτωσης διαπολιτισμικών δράσεων και αποτελεσματικότητας στην κοινωνική συνοχή και ενσωμάτωση. Η πρώτη εστίαζε το ενδιαφέρον στην περίπτωση της Λέσβου (Σταμούκος, 2022) και η δεύτερη στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του Νομού Ημαθίας (Λιολιπούδου, 2022).

Η έρευνα της Παπασταθοπούλου (2025), η οποία βασίστηκε στη βιβλιογραφική μελέτη και στην ενσωμάτωση πρακτικής εφαρμογής δεν έχει ως αντικείμενο μελέτης το ζήτημα ένταξης των προσφύγων αλλά έχει ως κεντρικό άξονα τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ένταξη μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας, μέσω πρακτικής

εφαρμογής πολιτιστικών δράσεων, στο πλαίσιο της έρευνας πολιτιστικών πρακτικών εντός ενός σωφρονιστικού ιδρύματος .

Η σημασία και πρωτοτυπία της παρούσας εργασίας έγκειται στο γεγονός ότι δεν περιορίζεται στη θεωρητική και βιβλιογραφική έρευνα του ζητήματος της ένταξης και ενσωμάτωσης των ωφελούμενων στις δομές φιλοξενίας, με τα συνακόλουθα προβλήματα που καλούνται να επιλύσουν πρωτίστως οι ίδιοι οι ωφελούμενοι με την αρωγή της διοίκησης των Δομών, αλλά στοχεύει στην αξιολόγηση των υφιστάμενων πολιτισμικών πρακτικών και στην πρόταση καινοτόμων πολιτισμικών εφαρμογών. Οι προτεινόμενες εφαρμογές έχουν στόχο να ενισχύσουν την ενεργοποίηση των προσφύγων – μεταναστών, ώστε να γίνουν οι ίδιοι, πιο δεκτικοί για την καλλιέργεια επικοινωνιακών δεξιοτήτων, αυτοπεποίθησης και εδραίωσης συναισθηματικής ασφάλειας. Επιπλέον στοχεύουν στην ενίσχυση του επικοινωνιακού χαρακτήρα της δομής και στη διαπολιτισμική επικοινωνία ανάμεσα στους φιλοξενούμενους και στις τοπικές κοινότητες.

Οι προτεινόμενες δράσεις, «Δημιουργία Μουσείου Ταυτότητας» και «Η Ιστορία μου μέσα από την Τέχνη μου», του ερευνητικού μέρους της παρούσας εργασίας, έχουν ως αφορμή αφενός τα προβλήματα των υπαρχόντων και εφαρμοζόμενων πρακτικών αλλά και τρεις βασικούς θεωρητικούς άξονες, που αφορούν την ψυχολογία, τη μουσειολογία και την οργάνωση των Δομών Φιλοξενίας. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν οι θεωρίες περί Συμπεριληπτικής Μουσειολογίας και Αφηγηματικής Ψυχοθεραπείας των Chatterjee & Noble (2017) και White & Epston.(1990), καθώς και η θεωρία του Augé (1995) αναφορικά με τους τρόπους οικειοποίησης των χώρων των Δομών Φιλοξενίας από τους ωφελούμενους.

Παράλληλα η πραγματοποίηση των συζητήσεων με τους εργαζομένους και τα διοικητικά μέλη από τη Δομή Φιλοξενίας Σχιστού παρουσιάζουν αναλυτικά την υφιστάμενη πραγματικότητα όσον αφορά τις πολιτισμικές δράσεις εντός των Δομών και τις συνθήκες που επηρεάζουν τη λειτουργία της Δομής. Η συγκεκριμένη Δομή Φιλοξενίας επιλέχθηκε, καθώς σε χωροταξικό επίπεδο χαρακτηρίζεται από τη μεγαλύτερη γεωγραφική εγγύτητα στον αστικό ιστό της Αττικής σε σχέση με τις υπόλοιπες Δομές Φιλοξενίας της Περιφέρειας, γεγονός που επηρεάζει άμεσα τις

ευκαιρίες κοινωνικής ενσωμάτωσης των ωφελούμενων. Παράλληλα ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης Δομής, που ανέκυψε κατά την διάρκεια των συζητήσεων με το διοικητικό της προσωπικό, είναι ότι διαθέτει τμήμα που ασχολείται κατ' αποκλειστικότητα με την επαγγελματική συμβουλευτική και την διευκόλυνση της πρόσβασης των ωφελούμενων στην αγορά εργασίας.

5.2. Προβληματισμοί και αφορμή της έρευνας

Η παρούσα μελέτη εκκινεί από τον προβληματισμό, που πρώτος είχε εκφράσει ο Augé, κατά πόσο οι Δομές Φιλοξενίας είναι χώροι με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που καλλιεργούν τους παράγοντες κοινωνικής συνοχής και ένταξης των φιλοξενούμενων και ταυτόχρονα διατηρούν και ενισχύουν την ψυχική τους σταθερότητα ή είναι «απρόσωποι» τόποι που δυσχεραίνουν τη θέση των φιλοξενούμενων τόσο μέσα στην κοινότητα της Δομής, όσο και στο πλαίσιο της κοινωνίας (Augé, 1995:38). Τη θεωρία αυτή, περί «μη τόπων» του Augé, έρχεται και ενισχύει ο Agier, μέσα από μελέτες περίπτωσης εντός συγκεκριμένων Δομών Φιλοξενίας στην Αφρική (Agier, 2008).

Παράλληλα κοινωνιολογικές (Fancourt & Finn, 2019) αλλά και ψυχολογικές θεωρίες (Leavy, 2020) τονίζουν πως οι τέχνες ενισχύουν την κοινωνική συνοχή, τόσο εκτός όσο και εντός των Δομών Φιλοξενίας, ενώ παράλληλα αποτελούν μια εναλλακτική μορφή έκφρασης, μια διαπολιτισμική διάλεκτο, ανεξάρτητη από την ομιλούμενη. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη τις παραπάνω προσεγγίσεις και σύμφωνα με τις δράσεις και τους στόχους της Ευρωπαϊκής Αστικής Ατζέντας για το πλάνο ένταξης μεταναστών και προσφύγων 2024 – 2027 αλλά και δεδομένης της μεταναστευτικής κατάστασης στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία της Migration and asylum in Europe – 2025 edition, η παρούσα εργασία επιχειρεί να μελετήσει τόσο βιβλιογραφικά όσο και πρακτικά μεθόδους καλών πρακτικών μέσω της τέχνης και του πολιτισμού που θα μπορέσουν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά στην ενίσχυση της έκφρασης και της αυτενέργειας των μεταναστών και στην οργανική λειτουργία των πρακτικών αυτών στην καθημερινή λειτουργία των δομών.

Σύμφωνα με τις παραπάνω προσεγγίσεις των Fancourt, Finn και Leavy η συμμετοχή σε πολιτισμικές δράσεις δημιουργηθεί δεσμούς, ενώ παράλληλα δημιουργείται ένα

ασφαλές πλαίσιο ελευθερίας έκφρασης και διαχείρισης του μετατραυματικού στρες στο οποίο βρίσκονται οι ωφελούμενοι, επιτρέποντάς με τον τρόπο αυτό την επιστροφή τους σε μια οικεία, σχετικά, κανονικότητα για αυτούς. Ωστόσο το ζητούμενο στην παρούσα εργασία είναι η ανάδειξη, μέσα από την αξιολόγηση των εφαρμοζόμενων πρακτικών, της ουσιαστικής οργανικής ενσωμάτωσης των ωφελούμενων, μέσω των πολιτισμικών εφαρμογών.

Επιπλέον εξετάζονται οι επικοινωνιακές δράσεις και μέθοδοι των Δομών Φιλοξενίας με στόχο την ενημέρωση των πολιτών και την προώθηση της κοινωνικής συνοχής. Η παρουσία των δράσεων αυτών χαρακτηρίζεται ισχνή σε σχέση με τις ανάγκες των Δομών Φιλοξενίας. Αναφορικά με την επικοινωνιακή προώθηση των Δομών, η πλειοψηφία αυτών δεν διαθέτουν μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ούτε κάποια ενημερωμένη ιστοσελίδα, γεγονός που στην τεχνοκρατική πραγματικότητα του 2026 είναι εξαιρετικά δυσλειτουργικό. Από τη συνθήκη αυτή προκύπτουν προβληματισμοί, αναφορικά με την ανάγκη των Δομών για εξωστρέφεια αλλά και με την πιθανή άμβλυνση ρατσιστικών συμπεριφορών σε περίπτωση ενίσχυσης του επικοινωνιακού χαρακτήρα των Δομών. Όταν μια Δομή Φιλοξενίας, εκτός της χωροταξικής, χαρακτηρίζεται και από επικοινωνιακή απομόνωση, η εκάστοτε τοπική κοινωνία τείνει να την αντιλαμβάνεται ως ένα ξένο και ενδεχομένως επικίνδυνο στοιχείο. Αντίθετα, η εφαρμογή μιας εξωστρεφούς επικοινωνιακής πολιτικής που θα εκδημοκρατίζει την πληροφορία θα απομυθοποιήσει σταδιακά στερεότυπα και «μύθους», ενώ θα αναδεικνύει την ανθρώπινη και καθημερινή διάσταση των ωφελούμενων. Τους προβληματισμούς αυτούς και τον αντίκτυπο που έχει η ελλιπής προωθητική και ενημερωτική στάση των Δομών, θα εξετάσει το ερευνητικό μέρος της παρούσας εργασίας.

Μέσω της διερεύνησης των αναγκών που υπάρχουν στις δομές, όχι αυτές που θεωρούνται βασικές ανάγκες αλλά αυτές οι οποίες απευθύνονται στην ενίσχυση των ψυχικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των ωφελούμενων, προτείνονται πολιτισμικές δράσεις οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν στο πλαίσιο των Δομών Φιλοξενίας. Στόχοι των παραπάνω αναφερόμενων ενεργειών σε συνδυασμό με τη βιβλιογραφική έρευνα είναι να ενισχυθούν οι ευκαιρίες για προσωπική έκφραση των φιλοξενούμενων μέσω της Τέχνης, να προωθηθεί η διαπολιτισμική επικοινωνία εντός της δομής αλλά και με

τις τοπικές κοινότητες, να ενισχυθεί η ενθάρρυνση για χάραξη στρατηγικών με στόχο την ενεργοποίηση των φιλοξενούμενων και να αποδειχθεί η δυναμική της τέχνης στην κοινωνική συνοχή και στον αποστιγματισμό. Παράλληλα είναι σημαντικό να τονισθεί ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στον θεωρητικό σχεδιασμό οποιασδήποτε δράσης και στην πραγματικότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από πρακτικά και δομικά εμπόδια, όπως η χωροταξική απομόνωση και η υποστελέχωση των Δομών, η προτεραιότητα στις βασικές ανάγκες αλλά και η ψυχολογική κατάσταση των ωφελούμενων.

5.3.Περιορισμοί της έρευνας

Αξίζει να σημειωθεί στο συγκεκριμένο σημείο, ότι η πρωτογενής συλλογή δεδομένων περιορίστηκε αποκλειστικά στην Δομή Φιλοξενίας Σχιστού, καθώς δεν κατέστη δυνατή η άντληση πληροφοριών από αντίστοιχους φορείς και Δομές Φιλοξενίας του Ελλαδικού χώρου. Το γεγονός αυτό ήταν απόρροια της κορύφωσης των γεωπολιτικών αναταράξεων ανάμεσα στο Ισραήλ και τη Γάζα, συνθήκη που αύξησε σημαντικά τον αριθμό των εισερχόμενων πληθυσμών στις Δομές, με αποτέλεσμα να προκληθεί αναπροσανατολισμός των επιχειρησιακών προτεραιοτήτων στο ελληνικό σύστημα υποδοχής και καθολική αναστολή της δυνατότητας εισόδου σε εξωτερικούς ερευνητές/ερευνήτριες με σκοπό την προστασία των νεοεισερχόμενων πληθυσμών. Ο θεσμικός αυτός περιορισμός περιόρισε, αναμφίβολα και δραστικά το πεδίο της πρωτογενούς συλλογής δεδομένων και την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος της παρούσας έρευνας. Άλλωστε η έρευνα σε εύαλτα κοινωνικά περιβάλλοντα υπόκειται στον κίνδυνο απρόβλεπτων μεταβολών, οι οποίες επιβάλλουν τη μεθοδολογική προσαρμογή του ερευνητή (Jakobsen & Landau, 2003). Ως εκ τούτου η μελέτη επικεντρώθηκε στον φορέα που η πρόσβαση παρέμεινε εφικτή, προσφέροντας ωστόσο μια σε βάθος ποιοτική αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης (Alvesson & Skoldberg, 2018).

Η ανάγκη για μεθοδολογική προσαρμογή από την ερευνήτρια εντάσσεται στο ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο της «ηθικής σε πρακτικό επίπεδο», όταν οι αντικειμενικές συνθήκες και οι γεωπολιτικές κρίσεις ανατρέπουν τον αρχικό σχεδιασμό (Thapliyal & Baker, 2018). Η αδυναμία των Δομών να ανταποκριθούν ακόμη και στην ψηφιακή

αλληλογραφία επιβεβαίωσε - κατόπιν τηλεφωνικής επικοινωνίας - την υποστελέχωσή τους σε προσωπικό, επομένως οι διαδικασίες όπως η συμμετοχή σε ακαδημαϊκές έρευνες ιεραρχήθηκαν ως χαμηλής προτεραιότητας. Με βάση όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνεται η κεντρική θέση της εργασίας ότι η απόσταση ανάμεσα στον θεωρητικό σχεδιασμό οποιασδήποτε δράσης και ιδιαίτερα πολιτιστικής μέσα στον χώρο των Δομών Φιλοξενίας και η πρακτική τους εφαρμογή κρίνεται δύσκολη λόγω των συνθηκών που καλούνται να αντιμετωπίσουν.

Επιπλέον είναι πολύ δύσκολο να εφαρμοστεί οποιαδήποτε θεωρία στην πράξη, όταν η χωροταξική περιθωριοποίηση των Δομών Φιλοξενίας είναι δεδομένη, όταν δεν υπάρχει επαρκές και εξειδικευμένο προσωπικό για να πραγματοποιηθούν οι δράσεις, ενώ σύμφωνα με την θεωρία αναγκών του Maslow (Maslow, 1943) για να μπορέσουν οι ωφελούμενοι να δημιουργήσουν τέχνη, είναι σημαντικό, πρώτιστα να έχουν καλυφθεί κάποιες βασικές ανάγκες, οι οποίες σίγουρα δεν θεωρούνται δεδομένες μέσα στις Δομές. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση των ωφελούμενων η καθημερινότητά τους χαρακτηρίζεται από το άγχος της εξασφάλισης στέγης, σίτισης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, έτσι η συμμετοχή σε πολιτισμικές ή καλλιτεχνικές δράσεις τοποθετείται σε δευτερεύουσα θέση. Μέσα σε ένα περιβάλλον αβεβαιότητας, διαρκών αλλαγών και μάχης για διαρκή καθημερινή επιβίωση, είναι αδύνατο να αισθανθούν την ασφάλεια και την εμπιστοσύνη ώστε να μεταβούν σε αυτό το στάδιο πολιτισμικής έκφρασης.

5.4. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα στην παρούσα εργασία διαμορφώνονται ως εξής:

- Πώς οι πολιτιστικές δράσεις που εφαρμόζονται στις Δομές Φιλοξενίας λειτουργούν ενισχυτικά τόσο μεταξύ των ωφελούμενων όσο και με την τοπική κοινωνία και παράλληλα βοηθούν στην αποστιγματικοποίηση;
- Πώς θα πρέπει να είναι δομημένες αυτές οι δράσεις ώστε να είναι πιο αποτελεσματικές σε σχέση με αντίστοιχες δράσεις που εφαρμόζονται;
- Τι δεξιότητες καλλιεργούν ή χρειάζεται να καλλιεργούν;
- Ποια προβλήματα υπάρχουν στην υλοποίηση τέτοιου είδους δράσεων και πως μπορούν να αντιμετωπιστούν;

- Πώς αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες αυτές τις δράσεις;

Τόσο η ερευνητική όσο και η βιβλιογραφική αναζήτηση στοχεύουν στην απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων και στην πρόταση νέων προοπτικών, που θα αναδείξουν τη σημασία του πολιτισμού ως μέσου διαπολιτισμικής επικοινωνίας, αποστιγματοποίησης και ανάπτυξης δεξιοτήτων.

5.5. Μεθοδολογικά Εργαλεία

Για την παρούσα εργασία χρησιμοποιείται η ποιοτική έρευνα, η οποία στοχεύει στην εξέταση και αξιοποίηση των πολιτιστικών εφαρμογών, εντός των Δομών, μέσα από διαφορετικές απόψεις και εμπειρίες (Patton, 2015). Μέσα από τη διαδικασία των συνεντεύξεων συγκεντρώνονται πολλές και διαφορετικές υποκειμενικές πραγματικότητες, οι οποίες μέσα από την ανάλυση τους μπορούν να οδηγήσουν σε βάσιμα συμπεράσματα. Παράλληλα, η ευελιξία της ερευνητικής αυτής μεθόδου δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να εστιάσει σε νέα πιθανά ζητήματα που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας (Flick, 2018).

Οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων βασίστηκαν πάνω στον τύπο του ημι-δομημένου ερωτηματολογίου, το οποίο, όπως ήδη αναφέρθηκε, παρέχει ευελιξία τόσο στον ομιλητή, όσο και στον ίδιο τον ερευνητή, προκειμένου να οδηγηθούν σε ένα δόκιμο αποτέλεσμα (Bryman, 2016). Οι ερωτήσεις έχουν δομηθεί βάση των βιβλιογραφικών πηγών έρευνας αλλά και βάση παλιότερων ερευνών που έχουν διεξαχθεί, με σκοπό να πραγματοποιηθεί διασταύρωση της βιβλιογραφικής έρευνας με την υποκειμενική παρατήρηση. Στη συνέχεια πραγματοποιείται ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω θεματικής ανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, απομαγνητοφωνούνται και ομαδοποιούνται οι απαντήσεις σε θεματικές κατηγορίες και αναδεικνύονται βασικοί θεματικοί άξονες που οδηγούν σε συμπεράσματα στη βάση σύγκρισης τους με την βιβλιογραφική μελέτη.

Κεφάλαιο 6. Ανάλυση Δεδομένων και Αποτελέσματα

Στην παρούσα εργασία, στο πλαίσιο έρευνας της σημασίας εφαρμογής των πολιτισμικών δράσεων εντός των Δομών Φιλοξενίας, τόσο ως προς την ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των ωφελούμενων, όσο και με τις τοπικές κοινότητες, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με εργαζομένους και διοικητικά στελέχη από την Δομή Φιλοξενίας Σχιστού. Η συγκεκριμένη Δομή Φιλοξενίας επιλέχθηκε καθώς πραγματοποιεί συχνά πολιτισμικές δράσεις τόσο εντός όσο και εκτός Δομής, ενώ παράλληλα είναι η μοναδική Δομή στην Αττική που διαθέτει Τμήμα με καθήκον την ένταξη των ωφελούμενων στην κοινωνία. Επίσης, θεωρείται η πιο κοντινή στον αστικό ιστό Δομή, στο σύνολο των Δομών Φιλοξενίας της Αττικής. Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας αξίζει να γίνει αναφορά στην δυσκολία προσέγγισης των Δομών Φιλοξενίας για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων. Η δυσκολία αυτή σε συνδυασμό με τους αυστηρούς κανόνες και τον τελειώς γραφειοκρατικό χαρακτήρα του συστήματος υποδοχής, είναι στοιχεία που επιβεβαιώνουν τις συστημικές δυσκολίες υλοποίησης οποιασδήποτε δράσης εντός των προσφυγικών δομών. Ενδεικτικό της μεθοδολογικής, αυτής, πρόκλησης αποτέλεσε το γεγονός ότι, παρά τα αιτήματα για συμμετοχή στην έρευνα, που υποβλήθηκαν σε οκτώ (8) συνολικά Δομές Φιλοξενίας, θετική απόκριση και άδεια πρόσβασης, παραχωρήθηκαν μόνο από μία (1) εξ αυτών, τη Δομή Φιλοξενίας Σχιστού. Συμπερασματικά, λοιπόν, η επιλογή του πεδίου καθώς και του δείγματος δεν ήταν προϊόν ελεύθερης βούλησης του ερευνητή αλλά αποτέλεσμα αστάθμητων παραγόντων. Η συνθήκη αυτή αποτελεί, αυτούσια, ένα ακόμα στοιχείο της παρούσας μελέτης, το οποίο επιβεβαιώνει τον δυσπρόσιτο και αποστασιοποιημένο χαρακτήρα των Δομών Φιλοξενίας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2026 και παρά τον αρχικό βιωματικό και πρακτικό της σχεδιασμό, περιορίστηκε τελικά στην εξέταση ερωτηματολογίων. Η πολεμική σύρραξη μεταξύ του Ισραήλ και της Γάζας, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των εισερχόμενων πληθυσμών στις Δομές, με αποτέλεσμα να προκληθεί αναπροσανατολισμός των επιχειρησιακών προτεραιοτήτων στο ελληνικό σύστημα υποδοχής και καθολική αναστολή της δυνατότητας εισόδου σε εξωτερικούς ερευνητές με σκοπό την προστασία των νεοεισερχόμενων πληθυσμών. Η συνθήκη αυτή, ξεπερνά

το πλαίσιο ενός απλού μεθοδολογικού περιορισμού και αποδεικνύει έμπρακτα την δομική αδυναμία του συστήματος υποδοχής και φιλοξενίας των προσφύγων. Αποδεικνύει ότι οι Δομές αδυνατούν να επενδύσουν σε μακροπρόθεσμες πολιτισμικές πρακτικές και ενταξιακά προγράμματα που θα βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των Φιλοξενούμενων, τόσο εντός όσο και εκτός των Δομών, ενώ λειτουργούν υπό το διαρκές καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Παράλληλα η συνθήκη αυτή επικυρώνει την παρατήρηση που επισημάνθηκε στο κεφάλαιο 3 αναφορικά με τις αποκλίνουσες στρατηγικές διαχείρισης των προσφύγων και τις ασύμμετρες πιέσεις που δέχονται οι χώρες υποδοχής.

Στην έρευνα συμμετείχαν στο σύνολο 5 στελέχη που δραστηριοποιούνται στην πρώτη γραμμή της Δομής Φιλοξενίας Σχιστού, εκ των οποίων: η συντονίστρια και 1 διοικητική υπάλληλος του Γραφείου Κοινωνικής Ένταξης της Δομής, 1 κοινωνική λειτουργός, 1 εμπειρογνώμονας / αξιολογητής ευαλωτότητας – «vulnerability expert» του Τμήματος Ψυχοκοινωνικής Ένταξης και ο Διοικητής της Δομής Φιλοξενίας. Η επιλογή αυτή των ατόμων αυτών έγινε με βάση το τμήμα που εργάζονται και την άμεση ή έμμεση εμπλοκή τους στην οργάνωση και υλοποίηση των πολιτισμικών δράσεων και όχι με βάση την προϋπηρεσία τους, παρότι η πλειονότητα αυτών εργάζεται για περισσότερο από δύο χρόνια στη συγκεκριμένη Δομή Φιλοξενίας. Τα ονόματα αυτών καθώς και το σχετικό οργανόγραμμα της Δομής δεν δύνανται να κοινοποιηθούν σε μη εργαζομένους σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό της Δομής Φιλοξενίας Σχιστού και το ισχύον πλαίσιο περί προστασίας προσωπικών δεδομένων. Για τον λόγο αυτό οι συμμετέχοντες υπέγραψαν σχετική βεβαίωση, η οποία βρίσκεται στην διάθεση του Πανεπιστημίου και της εξεταστικής επιτροπής, χωρίς ωστόσο να δημοσιοποιείται κατ' εφαρμογή των κανόνων δεοντολογίας και προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και ο περιορισμός πρόσβασης σε διοικητικά στοιχεία των δομών φιλοξενίας προβλέπονται στο ισχύον κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας των Δομών Προσωρινής Υποδοχής και Φιλοξενίας πολιτών τρίτων χωρών (ΦΕΚ Β' 5272/2020), καθώς και στις διατάξεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (GDPR - Κανονισμός ΕΕ 2016/679).

Τα ερωτήματα των συνεντεύξεων δομήθηκαν βάση των ερευνητικών ερωτημάτων της παρούσας εργασίας, ενώ προηγήθηκαν αυτών ερωτήματα αναφορικά με την οργάνωση

των πολιτισμικών δράσεων. Πιο συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν αναφορικά με την συχνότητα των εντάσεων εντός της Δομής Φιλοξενίας λόγω των διαπολιτισμικών διαφορών (ερώτηση 1στο Παράρτημα) αλλά και αναφορικά με τον αρμόδιο Φορέα για την οργάνωση πολιτισμικών Δράσεων εντός της Δομής (ερώτηση 2 στο Παράρτημα).

Οι δύο από τους 5, στην ερώτηση 1, υποστήριξαν ότι δεν παρουσιάζονται συχνά περιστατικά εντάσεων λόγω πολιτιστικών διαφορών, ακόμα δύο συμμετέχοντες διευκρίνισαν ότι πλέον δεν υπάρχουν περιστατικά εντάσεων και ότι έχουν ελαττωθεί, λόγω συγκεκριμένης εσωτερικής οργάνωσης, ενώ ένας εκ των συμμετεχόντων σημείωσε ότι, για να φτάσει η Δομή αυτή τη στιγμή στο σημείο να μην αντιμετωπίζει προβλήματα πολιτιστικών – εθνοτικών διαφορών εφάρμοσε μια μέθοδο πρόληψης και επίλυσης των διαφορών αυτών. Η μέθοδος αυτή στοχεύει στη εξεύρεση των αιτιών και των αφορμών της εκάστοτε σύγκρουσης και στην πλειοψηφία τους οι πολιτιστικές διαφορές είναι αυτές που αποτελούν τόσο την αιτία όσο και την αφορμή μιας διένεξης.

Στην ερώτηση 2, το σύνολο των συμμετεχόντων συμφώνησε ότι, όλες οι πολιτισμικές δράσεις, είτε εντός, είτε εκτός Δομής, αναλαμβάνονται και διοργανώνονται από το Γραφείο Κοινωνικής ένταξης, με βασικά προβλήματα στην πραγματοποίηση τέτοιου είδους δράσεων την εύρεση οικονομικών πόρων αλλά και τη μη κοινή γλώσσα επικοινωνίας ανάμεσα στους ωφελούμενους. Μάλιστα από μια εργαζόμενη τονίστηκε ότι δεν είναι υποχρεωτικό οι ωφελούμενοι να μάθουν την ελληνική γλώσσα, γεγονός που είναι βασικό αρνητικό στοιχείο του στρατηγικού σχεδιασμού ένταξης των προσφύγων στις τοπικές κοινωνίες.

Στις ερωτήσεις 3 – 6, που αφορούν τη σημασία των πολιτισμικών δράσεων για τους ωφελούμενους, τη συμμετοχικότητα σε αυτές αλλά και ορισμένες καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί από τη Δομή, ομόφωνα απάντησαν όλοι οι εργαζόμενοι ότι οι δράσεις αυτές βοηθούν πολύ την ψυχολογία αλλά και τις σχέσεις των συμμετεχόντων. Παράλληλα από το σύνολο των εργαζόμενων οι δύο απάντησαν ότι οι ωφελούμενοι συμμετέχουν αρκετά στις πολιτισμικές δράσεις, άλλοι δύο συμπλήρωσαν ότι επιθυμούν να συμμετέχουν αλλά τελικά δεν ανταποκρίνονται, γιατί έχουν θέματα εμπιστοσύνης τόσο με τους υπόλοιπους ωφελούμενους όσο και με την ίδια τη Δομή, ενώ τέλος ένα

άτομο υποστήριξε ότι συμμετέχουν αλλά εξαρτάται από τη δράση καθώς υπάρχουν άτομα με διαφορετικές προσλαμβάνουσες άρα δεν μπορούν να συμμετέχουν εύκολα. Για παράδειγμα σε μια δράση θεάτρου, κάποιος που δεν έχει δει ποτέ στη ζωή του θέατρο, θα χρειαστεί να γίνει μια αντίστοιχη προετοιμασία για να συμμετέχει.

Ως καλές πρακτικές αναφέρθηκαν, η δράση γευσιγνωσίας μεταξύ των ωφελούμενων γυναικών και γυναικών από τον Δήμο Κερατσινίου, το παραδοσιακό γλέντι, επίσης, από την τοπική κοινότητα του Δήμου Κερατσινίου και με την συμμετοχή των Ωφελούμενων, ο περίπατος στην Ακρόπολη – Διονυσίου Αεροπαγίτου και σε άλλες περιοχές της Αθήνας, μαθήματα Τάγγκο κα. Ένας από τους εργαζόμενους τόνισε ότι η κάθε δράση που πραγματοποιείται στοχεύει στην «απογκετοποίηση» των φιλοξενούμενων, εξηγώντας πως «καθένας από αυτούς έρχεται και θα ακολουθήσει τη διαδρομή της ομάδας του, δηλαδή από την περιοχή του Σχιστού, προς την περιοχή της Ομόνοιας όπου και θα συναναστραφεί με ομοεθνείς του. Στόχος των δράσεων είναι να σπάσει αυτή τη διαδρομή και να τον φέρει σε επαφή με νέους ανθρώπους.

Όλες οι δράσεις, σύμφωνα με την ομόφωνη απάντηση των εργαζόμενων επικοινωνούνται στους ωφελούμενους «Door to Door», ενώ δεν υπάρχει πρόβλεψη για ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου, εκτός κι αν υπάρχει περίπτωση σύμπραξης ή όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά «ανάγκη βοήθειας». Παράλληλα οι καταφατικές απαντήσεις στην ερώτηση 9, αναφορικά με τη συσχέτιση της τοπογραφικής θέσης της Δομής με τον αστικό ιστό, επιβεβαίωσαν την απομάκρυνση από τα κοινωνικά τεκταινόμενα.

Αναφορικά με τις προτεινόμενες πολιτισμικές δράσεις που αναφέρονται στις ερωτήσεις 16 και 17, οι εργαζόμενοι ήταν πολύ θετικοί, περισσότερο στη δράση με το Μουσείο Ταυτότητας (ερώτηση 16), αναφέροντας, μάλιστα, ότι υπάρχει σαν σκέψη να πραγματοποιηθεί. Αντίθετα για τη δράση αναφορικά με τη χρήση ενός καλλιτεχνικού τρόπου έκφρασης (ερώτηση 17), δύο από τους εργαζόμενους υποστήριξαν ότι θα ήταν πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθεί, καθώς δύσκολα ανοίγεται ένας ενήλικας και εκφράζεται λόγω του ότι του λείπει η εμπιστοσύνη. Κάτι τέτοιο θα ευδοκίμούσε περισσότερο σε παιδιά. Παράλληλα τρία άτομα υποστήριξαν ότι θα ήταν καλή ιδέα, καθώς η γλώσσα τους εμποδίζει να επικοινωνήσουν.

Στην ερώτηση αναφορικά με το είδος των δράσεων που θα πρότειναν οι εργαζόμενοι, ακολουθήθηκαν δύο άξονες. Ο ένας που επικεντρώθηκε στην εσωτερική ενδυνάμωση της ομάδας των ωφελούμενων με πολιτιστικές δράσεις, όπως παιχνίδια γνωριμίας και ανταλλαγής πολιτιστικών στοιχείων και υποστηρίχθηκε από 2 άτομα και ο άλλος που επικεντρώθηκε στην ενδυνάμωση των ωφελούμενων με την τοπική κοινωνία με πολιτιστικές δράσεις, όπως εκδηλώσεις κουζίνας και χορών και υποστηρίχθηκε από 3 άτομα.

Στις ερωτήσεις αναφορικά με τον επαγγελματικό προσανατολισμό των ωφελούμενων (ερωτήσεις 10 , 11 και 14), απάντησαν ομόφωνα ότι το Γραφείο Κοινωνικής Ένταξης της Δομής, αναλαμβάνει την παροχή βοήθειας για εύρεση εργασίας, ενώ το κράτος με τις δύσκολες διαδικασίες που έχει τους δημιουργεί προβλήματα. Παράλληλα οι εργοδότες δεν είναι δεκτικοί, καθώς φοβούνται και είναι εξαιρετικά επιφυλακτικοί. Μάλιστα στο πλαίσιο της συζήτησης τους έγινε αναφορά, για τον «Οδηγό για Εργοδότες: Ένταξη Προσφύγων στην Ελληνική Αγορά Εργασίας», που έχει εκδοθεί από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ το 2025, για τους πρόσφυγες και για τον οποίο κανείς από τους εργαζόμενους δεν είχε γνώση.

Τέλος στην ερώτηση 18 αναφορικά με τις αλλαγές που θα πραγματοποιούσε καθένας από τους εργαζόμενους η απάντηση ήταν κοινή. Θα πραγματοποιούσαν αλλαγές στην πολιτική ένταξης και ενσωμάτωσης και σε κάθε αλληλένδετη λειτουργία των φορέων που ασχολούνται με την μετανάστευση. Έπειτα προστέθηκαν απόψεις, όπως οι αλλαγές στις παροχές της βασικής εκπαίδευσης αλλά και στις παροχές υγείας.

Κεφάλαιο 7. Προτάσεις πολιτισμικών δράσεων εντός των Δομών Φιλοξενίας

Μετά την εξέταση των δεδομένων ενεργών δράσεων εντός των Δομών Φιλοξενίας, των υφιστάμενων συνθηκών εντός αυτών και κατόπιν της πραγματοποίησης της συζήτησης με τους εργαζομένους και τα διοικητικά στελέχη της Δομής Φιλοξενίας Σχιστού, στην παρούσα εργασία προτείνονται δύο πολιτιστικές δράσεις, οι οποίες στοχεύουν στην ενίσχυση της ελευθερίας της πολιτισμικής έκφρασης, στον επαγγελματικό προσανατολισμό αλλά κυρίως στην ενίσχυση του αισθήματος της συνοχής και του «ανήκειν». Οι δύο προτεινόμενες δράσεις, «Δημιουργία «Μουσείου Ταυτότητας» - «Μουσείου Αντικειμένων» και η Δράση εικαστικών και μουσικών τεχνών – «Η Ιστορία μου, μέσα από την Τέχνη μου» βασίστηκαν στην στρατηγική και στους στόχους της UNESCO αλλά και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για κοινωνική και επαγγελματική ενσωμάτωση των προσφύγων καθώς και στις θεωρίες περί Συμπεριληπτικής Μουσειολογίας και Αφηγηματικής Ψυχοθεραπείας των Chatterjee & Noble, 2017 και White & Epston, 1990 και στην θεωρία του Augé (Augé, 1995) αναφορικά με τους τρόπους οικειοποίησης των χώρων των Δομών Φιλοξενίας.

Οι δράσεις αυτές χρησιμοποιούν ως γλώσσας επικοινωνίας τον πολιτισμό, γεγονός που δίνει μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης και κατανόησης. Η ιδέα δεν μένει στον λόγο πηγαίνει απευθείας στην ψυχή του συνομιλητή. Παράλληλα οι δράσεις αυτές, χαρακτηρίζονται από βιωσιμότητα και είναι σχεδιασμένες για συστηματική εφαρμογή, σε αντίθεση με τις μέχρι τώρα ισχύουσες στις Δομές Φιλοξενίας πολιτιστικές δράσεις, που έχουν αποσπασματικό και εφήμερο χαρακτήρα. Πέρα από εσωτερική συνοχή και επαγγελματική ανίχνευση, έχουν σαν πρωταρχικό τους μέλημα, την παροχή του αισθήματος ασφάλειας στους ωφελούμενους, όχι μόνο φυσική αλλά συναισθηματική, με στόχο τη διαφύλαξη της πολιτισμικής ταυτότητας του εκάστοτε φιλοξενούμενου. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την διαφύλαξη της ελευθερίας της προσωπικής έκφρασης και τον έμπρακτο σεβασμό στην ετερότητα.

7.1 Δημιουργία «Μουσείου Ταυτότητας» - «Μουσείου Αντικειμένων»

Η συγκεκριμένη δράση στοχεύει στη δημιουργία ενός βιωματικού – συμμετοχικού «Μουσείου Ταυτότητας – Μουσείου Αντικειμένων», όπου οι συμμετέχοντες θα παρουσιάζουν – αφηγούνται την ιστορία τους ή ένα τμήμα αυτής μέσα από το αντικείμενο αυτό. Τα αντικείμενα λειτουργούν ως φορείς μνήμης, γίνονται μάρτυρες εμπειριών και δημιουργούν διαλόγους αλληλεγγύης και κατανόησης. Ως χώρος θα αξιοποιείται ένα τμήμα της δομής, το οποίο θα είναι προσβάσιμο τόσο από τους φιλοξενούμενους σε αυτή όσο και από τους απλούς πολίτες.

Η δράση αυτή βασίζεται στις αρχές της συμμετοχικής Μουσειολογίας (Simon, 2010), συνδυαστικά με την θεωρία περί μη τόπων του Augé (Augé, 1995). Πιο συγκεκριμένα επιδιώκεται η σύνδεση και αφήγηση της εκάστοτε προσωπικής – πολιτισμικής ιστορίας με έναν άγνωστο και απρόσωπο χώρο. Η πολιτισμική αυτή πινελιά είναι εκείνη που θα μετατρέψει για τον εκάστοτε φιλοξενούμενο τον μη τόπο σε ένα περιβάλλον ασφαλές, σταθερό και οικείο. Παράλληλα, η εξασφάλιση της πρόσβασης τόσο από τους φιλοξενούμενους όσο και από τους πολίτες των τοπικών κοινωνιών είναι το «κλειδί» για την εξοικείωση και την αποδοχή του διαφορετικού. Μέσα από τέτοιες περιπτώσεις εκθέσεων αντικειμένων, πολλές φορές ο θεατής συνειδητοποιεί τις ελάχιστες πολιτιστικές διαφορές και επικοινωνεί μια νέα κοινή πολιτισμική γλώσσα.

7.2 Δράση εικαστικών και μουσικών τεχνών – «Η Ιστορία μου μέσα από την Τέχνη μου»

Η συγκεκριμένη δράση στοχεύει αφενός στην έκφραση των Φιλοξενούμενων μέσα από την τέχνη αλλά παράλληλα λειτουργεί και ως ένα μέσο επαγγελματικής χαρτογράφησης. Οι συμμετέχοντες επιλέγουν μια μορφή τέχνης (μουσική, χορό, ζωγραφική, γλυπτική, κεραμική κτλ) και αποτυπώνουν – εκφράζουν ένα βίωμα τους. Η διαδικασία της αποτύπωσης αλλά και η διαδικασία της παρουσίασης ενισχύει την συμμετοχικότητα και την συμπερίληψη ενώ παράλληλα ενισχύει την προσωπική αυτοεκτίμηση και την ενσυναίσθηση.

Παράλληλα η διαδικασία της καλλιτεχνικής δημιουργίας βοηθά τους συμμετέχοντες να αναγνωρίσουν τις ικανότητές τους αλλά και παράλληλα τις κοινωνίες ένταξης να δουν και να ενσωματώσουν με κατάλληλο τρόπο τον εκάστοτε συμμετέχοντα σύμφωνα με τις

ικανότητές του. Κάθε έργο – έκφραση που δημιουργούν είναι ένα «κομμάτι» στο γιγάντιο «πάζλ» της επαγγελματικής χαρτογράφησης των προσφύγων (UNESCO,2022).

Το ειδοποιό στοιχείο της παρούσας δράσης συγκριτικά με τις μέχρι τώρα υφιστάμενες δράσεις καλλιτεχνικής έκφρασης και επαγγελματικού προσανατολισμού έγκειται στον συστηματικό και οργανωμένο (χρονικά) χαρακτήρα της προτεινόμενης δράσης. Ενώ οι μέχρι στιγμής πολιτισμικές δράσεις, αναπτύσσονται αποσπασματικά και ευκαιριακά. Η συγκεκριμένη δράση βασίζεται και εισάγει την έννοια της χρονικής συνέπειας και προβλεψιμότητας. Η σταθερότητα είναι κάτι βασικό, που αναζητούν οι φιλοξενούμενοι, καθώς συνδέεται άμεσα με την αβεβαιότητα που βιώνουν στην καθημερινότητά τους. Η βεβαιότητα και η σταθερότητα συνδέονται άμεσα με την ασφάλεια που χρειάζονται, οι ωφελούμενοι, ώστε να μπορέσουν να εξωτερικεύσουν οποιοδήποτε στοιχείο καλλιτεχνικής έκφρασης.

7.3 Προκλήσεις και περιορισμοί στις πρακτικές

Οι παραπάνω δράσεις είναι δύσκολο να εφαρμοστούν με ένα μόνιμο χαρακτήρα στο σύγχρονο ελληνικό πλαίσιο υποδοχής. Αρχικά το εξαιρετικά αυστηρό και συγκεντρωτικό νομοθετικό πλαίσιο, που διέπει την σύσταση, την οργάνωση και λειτουργία των Δομών Φιλοξενίας επιβάλλει γραφειοκρατικούς περιορισμούς, οι οποίοι εμποδίζουν κάθε ευελιξία και αυθόρμητη ανάπτυξη πολιτισμικών πρωτοβουλιών. Παράλληλα με τη θεσμική αυτή ακαμψία, η έλλειψη οικονομικών και υλικοτεχνικών πόρων ενισχύει τη δυσκολία εφαρμογής των δράσεων, σε συνδυασμό με την έλλειψη εξειδικευμένου μόνιμου προσωπικού εντός των Δομών και μόνιμων εξειδικευμένων συμμετοχικών δράσεων. Όλα αυτά τα δεδομένα έχουν ως αποτέλεσμα οι Δομές Φιλοξενίας να απέχουν από τον ρόλο τους αναφορικά με την ομαλή και βιώσιμη κοινωνική ένταξη και να μετατρέπονται σε χώρους προσωρινής κράτησης και ιδρυματοποίησης.

Μια ακόμα πρόκληση αποτελεί ο απόμακρος και εσωστρεφής χαρακτήρας της Δομής, γεγονός που κρατά μακριά τους πολίτες και τους Φιλοξενούμενους ενισχύοντας όποιο συναίσθημα αποξένωσης και στιγματοποίησης. Ενώ παράλληλα και εσωτερικά στους Φιλοξενούμενους δεν καλλιεργείται ούτε προωθείται επαρκώς η σημασία της

συμμετοχής τέτοιου είδους δράσεων. Η χωροταξική απομόνωση δεν αποτελεί μόνο ένα γεωγραφικό ζήτημα αλλά μεταφράζεται ως ένα βαθύ κοινωνικό χάσμα. Η εσωστρέφεια και η απομόνωση της εκάστοτε δομής λειτουργεί ως ένα «φράγμα» που εμποδίζει κάθε είδους οργανική αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία. Για τους ωφελούμενους η διαβίωση σε ένα περιορισμένο περιβάλλον εντείνει το συναίσθημα της απομόνωσης, της αβεβαιότητας και του «φόβου» για το άγνωστο, με αποτέλεσμα και οι ίδιοι να απομακρύνονται εκούσια από κάθε είδους ενδιαφέρον και κίνητρο για συμμετοχή σε πολιτισμικές δράσεις, εστιάζοντας μονάχα στο ένστικτο της ψυχικής και συναισθηματικής τους επιβίωσης.

Κεφάλαιο 8. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Η εφαρμογή των πολιτισμικών δράσεων σε Δομές Φιλοξενίας Προσφύγων είναι μια σύγχρονη και αποτελεσματική πρακτική, η οποία συμβάλλει τόσο στην προσωπική πρόοδο και κοινωνικοποίηση των ωφελούμενων αλλά και στην ενδυνάμωση των κοινωνικών σχέσεων με τις τοπικές κοινότητες. Η χωροταξική τους περιθωριοποίηση, η δυσκολία στην επικοινωνία, η δυσκολία εύρεσης εργασίας, η προσπάθεια προσαρμογής και αφομοίωσης ενός νέου τρόπου ζωής, είναι μερικοί ενδεικτικοί παράγοντες που εμποδίζουν τους πρόσφυγες να ενταχθούν τόσο μέσα στην κοινωνία της Δομής, όσο και στην εξωτερική, εκτός Δομής κοινωνία.

Οι πολιτιστικές δράσεις έρχονται με τη σειρά τους, αν όχι να απαλύνουν τα εμπόδια, τουλάχιστον να τα περιορίσουν. Μέσα στο πλαίσιο των πολιτιστικών δράσεων εφαρμόζονται επικοινωνιακές στρατηγικές, οι οποίες επικεντρώνονται στον περιορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού και στη βιωματική και ανθρώπινη επικοινωνία, χωρίς ο λόγος να έχει βασικό ρόλο σε αυτήν τη διαδικασία. Τα κοινά βιώματα, το συναίσθημα, η γνωριμία με το νέο και η πρόσμιξη πολιτισμικών διαφορετικοτήτων είναι τα βασικά επικοινωνιακά εργαλεία, που καταφέρνουν να ξεκλειδώσουν και την πιο ερμητικά κλειστή «πόρτα».

Παρά τη σημασία τους, ωστόσο, η διοργάνωση τους παραμένει περιορισμένη, καθώς οργανωτικά – διοικητικά – οικονομικά προβλήματα εμποδίζουν και άλλοτε απαγορεύουν τέτοιου είδους κινήσεις. Πλέον οι πολύ αυστηρές και γραφειοκρατικές διαδικασίες σε συνδυασμό με την ελλιπή χρηματοδότηση των Δομών για Δράσεις, οδηγούν στο αποτέλεσμα, οι Δομές Φιλοξενίας να εξαρτώνται από ιδιωτικές πρωτοβουλίες – χορηγίες, γεγονός που μετατρέπει τον χαρακτήρα των δράσεων αυτών σε ευκαιριακό.

Τέτοιου είδους δράσεις είναι σημαντικό να διατηρούν έναν σταθερό χαρακτήρα, αφενός για να αποτελούν μέρος μια σταθερής συνήθειας των ωφελούμενων και αφετέρου για να προσφέρουν πιο άμεσα και σταθερά αποτελέσματα. Όπως αναφέρθηκε από τους εργαζόμενους των Δομών οι ωφελούμενοι έχουν την ανάγκη να αισθάνονται ασφάλεια,

για να φτάσουν στο επίπεδο της έκφρασης και ένα βασικό μέρος για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η εξασφάλιση μιας, σχετικής, σταθερότητας.

Παράλληλα η απομόνωση τόσο η χωροταξική όσο και η επικοινωνιακή των Δομών Φιλοξενίας είναι σίγουρα ένας επιπλέον παράγοντας που μεγεθύνει τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα. Σε μια εποχή όπου η ενημέρωση γίνεται ψηφιακά είναι σημαντικό, να υπάρξει αντίστοιχη επικοινωνιακή πολιτική και για τις Δομές Φιλοξενίας. Ο εκάστοτε πολίτης θα μπορεί να έχει εικόνα, καθημερινή ίσως, τόσο για τις δράσεις όσο και για τις ανάγκες των Δομών. Με τον τρόπο αυτό θα «σπάσει» σε έναν πρώτο βαθμό ο τοίχος ανάμεσα στις Δομές και την κοινωνία και σταδιακά θα εξοικειωθούμε με την εικόνα και την ιδέα της συμβίωσης με τους ωφελούμενους.

Σίγουρα τα προβλήματα και οι δυσκολίες που χρειάζεται να ξεπεραστούν είναι πολλά και επέρχονται από πολύπλευρες κατευθύνσεις, ωστόσο είναι σημαντικό στο βαθμό που είναι εφικτό και διαχειρίσιμο από την εκάστοτε Δομή να υλοποιούνται πολιτιστικές δράσεις, είτε μεταξύ των ωφελούμενων είτε συνδυαστικά με την τοπική κοινότητα και να επικοινωνούνται στους απλούς πολίτες. Με τον τρόπο αυτό θα σπάσει ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση και η δράση και η σύμπραξη με τους ωφελούμενους θα αρχίσει προοδευτικά να γίνεται μέρος μιας επιθυμητής κανονικότητας.

Οι μεθοδολογικοί περιορισμοί που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της παρούσας μελέτης, περιόρισαν το εύρος της συλλογής δεδομένων, παρόλα αυτά αναδείχτηκε η ανάγκη για καινοτόμες προτάσεις για τον σχεδιασμό και πραγματοποίηση πολιτιστικών δράσεων εντός των Δομών με πολλαπλά οφέλη για τους φιλοξενούμενους. Με άξονα τη διαρκώς μεταβαλλόμενη φύση του προσφυγικού φαινομένου και τις δομικές ιδιαιτερότητες των ελληνικών Δομών Φιλοξενίας θα μπορούσε μελλοντική έρευνα να εστιάσει στην αξιολόγηση της μακροπρόθεσμης αποτελεσματικότητας αυτών των καλλιτεχνικών παρεμβάσεων και της πολιτιστικής χαρτογράφησης, εξετάζοντας αν και σε ποιο βαθμό η αρχική ενεργοποίηση μέσω των τεχνών συνέβαλε θετικά στην εύρεση εργασίας, στην αποστιγματοποίηση και στην ενσωμάτωση στην κοινότητα

Επιπλέον κρίνεται σκόπιμη η διεξαγωγή διεπιστημονικών ερευνών (συνδυασμός ψυχολογίας, νευροεπιστημών και τεχνών) που θα εξετάζουν πώς το μετατραυματικό στρες επηρεάζει τη γνωστική και δημιουργική λειτουργία των προσφύγων εντός των Δομών. Η βαθύτερη κατανόηση των ψυχολογικών μηχανισμών θα επιτρέψει τον σχεδιασμό πιο εξειδικευμένων, θεραπευτικών και συμπεριληπτικών καλλιτεχνικών προγραμμάτων, προσαρμοσμένων στις ανάγκες ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση ψυχικής ευαλωτότητας.

Επίλογος

Η παρούσα εργασία μέσα από την βιβλιογραφική έρευνα αλλά και τις συζητήσεις με εργαζομένους οι οποίοι βρίσκονται μέσα στο σύστημα Υποδοχής Προσφύγων, ανέδειξε και τόνισε τις βαθιές συστημικές και δομικές παθογένειες του συστήματος αυτού. Οι Δομές Φιλοξενίας, όπως αποδείχθηκε και μέσα από την ερευνητική διαδικασία τον Μάιο του 2026, λειτουργούν υπό το καθεστώς διαχείρισης κρίσεων. Παράλληλα το αυστηρό και άκαμπτο νομοθετικό πλαίσιο, οι ατέλειωτες γραφειοκρατικές διαδικασίες που το διέπουν, η έλλειψη εξειδικευμένου, μόνιμου προσωπικού, η έλλειψη υλικοτεχνικών και οικονομικών πόρων εγκλωβίζουν τις Δομές σε ένα προνοιακό και άκρως διεκπεραιωτικό σύστημα. Προσθέτοντας στα χαρακτηριστικά αυτά τον εσωστρεφή τους χαρακτήρα και τη γεωγραφική τους απομόνωση, αποδεικνύεται ότι λειτουργούν ενισχυτικά σε οποιοδήποτε κοινωνικό στερεότυπο περιθωριοποίησης και ξеноφοβίας, ενώ παράλληλα καλλιεργούν αισθήματα ιδρυματοποίησης και παραίτησης από κάθε προσπάθεια ένταξης στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ο φαύλος αυτός κύκλος λειτουργίας των Κέντρων Υποδοχής Προσφύγων μπορεί να ανατραπεί, μέσα από ριζικές αλλαγές στην αντίληψη της φιλοσοφίας της φιλοξενίας και στον εκ νέου σχεδιασμό στρατηγικών ένταξης και ενσωμάτωσης, που δεν μπορεί να ξεκινήσει από τα ίδια τα Κέντρα αλλά από ανώτερους φορείς. Η διασφάλιση μιας ανθρωποκεντρικής προσέγγισης της προσφυγικής εμπειρίας αποτελεί από μόνο του ένα σημαντικό στοιχείο – καθρέπτη του πολιτισμού της ίδιας της κοινωνίας υποδοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αθανασόπουλος Π. (2018). *Διαπολιτισμική Επικοινωνία: Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Αφουξενίδης Α., Σαρρής Ν., Τσακηρίδη Ο. (Επιμ.) (2012), *Ένταξη των Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές Πρακτικές*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Creswell, J. (2016), *Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*, Μετάφραση Ν. Κουβαράκου. Αθήνα: Ίων.

Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2019), *Η Τέχνη ως Γλώσσα Επικοινωνίας: Προγράμματα για Παιδιά Προσφύγων στην Ελλάδα*, Αθήνα:

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2020), *Εξερευνώντας τα αίτια της μετανάστευσης: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι; Εξερευνώντας τα αίτια της 49 μετανάστευσης: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι;* Ανακτήθηκε 12/1/2026, από Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Επικαιρότητα:

<https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/world/20200624STO81906/exer-eunontas-ta-aitia-tis-metanasteusis-giati-metanasteuoun-oi-anthropoi>.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2025), *Άσυλο και Μετανάστευση στην ΕΕ: Γεγονότα και αριθμοί*, Ανακτήθηκε 14/2/2026, από Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Θέματα: <https://www.europarl.europa.eu/topics/el/article/20170629STO78630/asulo-kai-metanasteusi-stin-ee-gegonota-kai-arithmoi>

European Parliament (2019), *Interlinks Between Migration and Development*, Ανακτήθηκε 20/2/2026, από Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Θέματα [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2019\)630351](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)630351).

ΕΚΚΕ (2022), *Κοινωνική Ένταξη Προσφύγων και Μεταναστών: Προκλήσεις και Προοπτικές*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

Καψάλης, Α., (2022). *Μετανάστευση και Εργασία*, Διδακτορική Διατριβή, 489-490.
Ανακτήθηκε από <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/41813>

Χαλικιά Βάσω (2018), *Η Τέχνη ως Εργαλείο Κοινωνικής Ένταξης των Προσφύγων και Μεταναστών*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Robson, C. (2010), *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg

Rovisco, M. (2015), *Κοινοτικές τέχνες, νέα μέσα και η αποασφάλιση της μετανάστευσης και των ζητημάτων των αιτούντων άσυλο στο Ηνωμένο Βασίλειο*, *Governing Borders and Security* (1η έκδοση, σελ. 98–115), Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203762202-7> ,

UNHCR Greece (2021), *Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες στις Δομές Φιλοξενίας: Οδηγός Καλών Πρακτικών*.

UNHCR Greece (2025), *Οδηγός ένταξης Προσφύγων στην Αγορά Εργασίας*, Ανακτήθηκε 25/2/2026, από <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-10/greece-employer-guide-2025.pdf>.

Ξενογλώσση

Agier M. (2011), *Managing the Undesirables: Refugee Camps and Humanitarian Government*, Oxford: Polity Press.

Alvesson, M., & Skoldberg, K. (2018). *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research* (3rd ed.). SAGE Publications.

Augé M. (1995), *Non – places – Introdyction to an anthropology of Supermodernity*, London: Verso.

Byram M. (1997), *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters.

Bryman, A. (2016), *Social Research Methods* (5th ed.). Oxford University Press.

Chatterjee H., Noble G. (2017), *Museums, health and well – being*. Garland Publishing.

Drumm, R. D., Pittman, S. W., & Perry, S. (2004). *Social work interventions in refugee camps. Journal of Social Service Research*, 30(2), 67-92.
https://doi.org/10.1300/J079v30n02_05

European Commission (2026). *European Asylum & Migration Management Strategy*, Brussels (2026).

Fancourt D., Finn S. (2019), *What is The Evidence on the Role of the Arts in Improving Health and Well – Being? A scoping review*, Word Health Organization.

Flick, U. (2018). *An Introduction to Qualitative Research* (6th ed.). SAGE Publications.

Gammeltoft – Hansen T. (2011), *The Externalization of European Migration Control and the Reach of International Refugee Law*, Ανακτήθηκε 13/3/2026, από <https://ssrn.com/abstract=3905769>.

Hall E. T. (1976), *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.

Jacobsen, K., & Landau, L. B. (2003). The dual imperative in refugee research: Some methodological and ethical considerations in forced migration studies. *Disasters*, 27(3), 185–206. [UNHCR Research Repository](https://www.unhcr.org/refugees/3905769).

Leave P. (2020), *Method Meets Art: Arts – Based Research Practice: Third Edition*, New York: Guilford Press.

Macdonald S. (2013), *Memorylands: Heritage and Identity in Europe Today*. Routledge.

Matarasso F. (1997), *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*. Comedia.

Maslow, A. (1943), *A theory of Human Motivation*, *Psychological Review*, 50(4); Ανακτήθηκε 16/4/2026 από <https://doi.org/10.1037/h0054346>

Metcalf P. (2025), *Dispossession through Dysfunctionality; Technological Tools as Opaque Immigration Policy*, Ανακτήθηκε 13/3/2026, από <https://academic.oup.com/ips/article/20/1/olaf043/8342017>.

Papadopoulos R. K. (2021), *Involuntary Dislocation, Home, Trauma, Resilience, and Adversity-Activated Development*, London: Routledge.

Papataxiarchis E. (2016), *Being 'There': At the Front Line of the 'European Refugee Crisis' – Part I*. *Anthropology Today*, 32(2).

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice* (4th ed.). SAGE Publications.

Sharifi A. & Wilmer S. E., *Reflections on Theatre and Statelessness*

The IATC journal/Revue de l'AICT – December/Décembre 2016: Issue No 14

<https://www.critical-stages.org/14/reflections-on-theatre-and-statelessness/>

Skeiker, F. (2020). *Syrian refugees, applied theater, workshop facilitation, and stories: While they were waiting*, Routledge.

Smith, C. M. (2005). Origin and Uses of Primum Non Nocere - Above All, Do No Harm. *The Journal of Clinical Pharmacology*, 45(4), 371-377.
<https://doi.org/10.1177/0091270004273680>

Thapliya N, Baker S, Research with former refugees: Moving towards an ethics in practice, *The Australian Universities' Review* 60 (2), 49-56

Ting-Toomey, Stella (1999), *Communicating Across Cultures*. Guilford Press.

UNESCO (2001), *Universal Declaration on Cultural Diversity*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2017), *Culture for Sustainable Development: Thematic Indicators and Frameworks*. Paris: UNESCO.

UNHCR (2011), *Positive Energy: A review of the role of artistic activities in refugee camps*, Policy Development and Evaluation Service (PDES).

Watson S. (Ed.) (2007), *Museums and Their Communities*. Routledge.

White M., Epston D. (1990), *Narrative Means to Therapeutic Ends*. W.W Norton & Company

Ιστογραφία

Action plan of inclusion of Migrants and Refuges [,https://www.urbanagenda.urban-initiative.eu/partnerships/inclusion-migrants-refugees\)](https://www.urbanagenda.urban-initiative.eu/partnerships/inclusion-migrants-refugees)

Migration and asylum in Europe – 2025 edition, [https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2025\)](https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2025)

Humanitarian Outlook 2026: A world succumbing to war, <https://www.icrc.org/en/article/humanitarian-outlook-2026>

Εξερευνώντας τα αίτια της μετανάστευσης: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι; <https://www.europarl.europa.eu/topics/el/article/20200624STO81906/exereunontas-ta-aitia-tis-metanasteusis-giati-metanasteuoun-oi-anthropoi>

Migratory Routes, <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/migratory-routes/>

Haas H., Castles C., Miller M.,(2022), *The age of migration*, Blomsbury academy https://books.google.gr/books?id=IftGEAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=el&source=gbp_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

UNCR (2016), Πρόσφυγας ή μετανάστης, <https://www.unhcr.org/cy/media/unhcr-refugee-or-migrant-gr-pdf>

Greek Council for Refugees, 2025),

<https://asylumineurope.org/reports/country/greece/content-international-protection/employment-and-education/access-labour-market/>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, <https://gcr.gr/el/gcr-reports/item/report-it-does-not-feel-like-real-life-childrens-everyday-life-in-greek-refugee-camps/>

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ΕΕ, 2018 (European Union Agency for Fundamental Rights, 2018)
<https://fra.europa.eu/el/publication/2020/oi-prokliseis-poy-antimetopizoy-n-oi-organoseis-tis-koinonias-ton-politon-poy-0>

Asylum procedure and reception statistics in Greece in 2025 (<https://rsaegean.org/en/asylum-procedure-and-reception-statistics-in-greece-in-2025/>).

Operational Data Portal <https://data.unhcr.org/en/situations/europe-sea-arrivals>

Intercultural Competences (2013),
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768>

Living and working in Europe (Eurofound, 2022)
<https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/living-and-working-europe-2022>

Culture and democracy, the evidence, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/07370fba-110d-11ee-b12e-01aa75ed71a1/language-en>

Η ιδέα Πρόσφυγες και πόλη μετά την αδράνεια, <https://curingthelimbo.gr/the-idea>

Εργαστήρι Δεξιοτήτων, <https://curingthelimbo.gr/capacity-building-lab>

Επαγγελματική Ενδυνάμωση Υπηρεσίες Ένταξης στην Εργασία,
<https://curingthelimbo.gr/job-readiness>

Προσιτή κατοικία, <https://curingthelimbo.gr/affordable-housing>

Δράσεις στη Γειτονιά, <https://curingthelimbo.gr/neighborhood-activities>

Πρόγραμμα HELIOS, <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/draseis-koinonikis-entaxis-se-ethniko-epipedo/programma-helios/>
<https://greece.iom.int/el/hellenic-integration-support-beneficiaries-international-protection-and-temporary-protection-helios>

HOPE (Hébergement Orientation Parcours vers l'Emploi) Périmètre d'éligibilité :
Nord (https://dora.inclusion.gouv.fr/services/agence-nationale-pou-btbz-hope-hebergement-ori-cilg?utm_source=chatgpt.com)

HOPE – French national program for vocational training and French language training
in a professional context to cater for 1500 refugees
<https://epale.ec.europa.eu/en/blog/hope-french-national-program-vocational-training-and-french-language-training-professional>)

Implementing a Need-Adapted Stepped-Care Model for Mental Health of Refugees:
Preliminary Data of the State-Funded Project “RefuKey” ORIGINAL RESEARCH
article Front. Psychiatry, 27 September 2019 Sec. Public Mental Health Volume 10 -
2019, <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00688>(<https://www.frontiersin.org/journals/psychiatry/articles/10.3389/fpsy.2019.00688/full>)

HOPE – French national program for vocational training and French language training
in a professional context to cater for 1500 refugees
<https://epale.ec.europa.eu/en/blog/hope-french-national-program-vocational-training-and-french-language-training-professional>

Συνύπαρξις Οικουμενικό πρόγραμμα προσφύγων,
<https://synyparxis.org/category/activities/>

Η Άρσις, <https://arsis.gr/anakoinoseis/>

https://refukey.org/wp-content/uploads/2021/08/Poster_WPA_2019.pdf

REACT – community theatre setting the stage for refugee integration,

<https://culture.ec.europa.eu/whats-new/news/react-community-theatre-setting-the-stage-for-refugee-integration>

chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://kreatywna-europa.eu/wp-content/uploads/2020/10/Refugee-Integration-projects_factsheets.pdf

Refugee-Led Organization in Slovakia Uses Puppet Theater to Empower Ukrainian Refugee Children

<https://www.unhcr.org/sk/node/12>

«Μετάβασις» – Συμμετοχή, ενίσχυση και κοινωνική ενσωμάτωση προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα»

<https://caritas.gr/old-programs-gr/metavasis/>

The Acting Project: theatre and refugee integration in Greece

<https://globalcompactrefugees.org/good-practices/acting-project-theatre-and-refugee-integration-greece>

Μικρό Εθνικό: «Θέατρο στα Ελληνικά»: Το Εθνικό Θέατρο ανοίγει τις πόρτες του σε έφηβους πρόσφυγες, με τη σύμπραξη της Unicef.

<https://www.n-t.gr/el/news/allnews?nid=32569>

Ταξίδι στα ανοιχτά του αρχαίου δράματος

<https://dipetheioannina.gr/anakoinwseis/draseis/draseis-se-domes-prosfygon/>

STATION ATHENS

<https://www.amaka.gr/projects/station-athens-2/>

GDPR - Κανονισμός ΕΕ 2016/679, https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/upourgike-apophase-23-13532-phek-5272b-30-11-020.html?utm_source=c.

Re|Shaping policies for creativity: addressing culture as a global public good

<https://www.unesco.org/reports/reshaping-creativity/2022/en>

Ελληνική πολιτική ένταξης, <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/politiki-entaxis-se-ethniko-epipedo/>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους πρόσφυγες, <https://gcr.gr/el/gcr-reports/item/report-it-does-not-feel-like-real-life-childrens-everyday-life-in-greek-refugee-camps/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΔΟΜΩΝ
ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

**«Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΔΟΜΩΝ
ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ
ΑΠΟΣΤΙΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ »**

Α. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

.....

2. ΦΟΡΕΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ (ΔΟΜΗ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ)

.....

3. ΕΙΔΟΣ ΔΟΜΗΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

.....

4. ΙΔΙΟΤΗΤΑ

.....

5. ΕΤΗ ΠΡΟΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

.....

Β.ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Από την εμπειρία σας, πόσο συχνά αντιμετωπίζονται προβλήματα εντός των Δομών Φιλοξενίας, λόγω διαπολιτισμικών διαφορών;

.....
.....

2. Πόσο συχνά και από ποιους πραγματοποιούνται Δράσεις Πολιτισμικού χαρακτήρα εντός της Δομής Φιλοξενίας; Ποια είναι τα εμπόδια που αντιμετωπίζονται για την πραγμάτωσή τους;

.....
.....

3. Σε ποιο βαθμό θεωρείται ότι οι πολιτισμικές δράσεις βελτιώνουν την καθημερινότητα των Φιλοξενούμενων; Θυμάστε κάποια επιτυχημένη πολιτιστική δράση;

.....
.....

4. Πόσο βοηθούν οι δράσεις αυτές στην ενδυνάμωση των σχέσεων εντός των Δομών;

.....
.....

5. Πόσο ενισχύουν τέτοιου είδους δράσεις το αίσθημα της κοινότητας;

.....
.....

6. Πόσο συχνά συμμετέχουν οι Φιλοξενούμενοι σε τέτοιου είδους δράσεις;

.....
.....

7. Πώς επικοινωνούνται οι δράσεις αυτές στους Φιλοξενούμενους;
.....
.....
8. Ενημερώνονται οι τοπικές κοινωνίες για τις δράσεις που πραγματοποιούνται εντός των Δομών (πχ τύπος, social media κτλ.) ; Συμβάλλουν και εκείνες με κάποιο τρόπο;
.....
.....
9. Θεωρείτε ότι η τοπογραφική θέση των Δομών Φιλοξενίας εκτός του αστικού ιστού αποτελεί παράγοντα κοινωνικής περιθωριοποίησης;
.....
.....
10. Με ποιους τρόπους πραγματοποιείται επαγγελματικός προσανατολισμός στους Φιλοξενούμενους;
.....
.....
11. Θεωρείτε ότι υπάρχει μέριμνα για επαγγελματική αποκατάσταση των Φιλοξενούμενων και σε τι βαθμό;
.....
.....
12. Πραγματοποιείται εκπαίδευση του προσωπικού της Δομής για την υποστήριξη του ρόλου της ενδυνάμωσης των σχέσεων και της κοινωνικής ενσωμάτωσης και αν ναι μπορείτε να αναφέρεται μερικά σεμινάρια ή εκπαιδευτικά προγράμματα που υποβάλλονται να συμμετάσχουν.
.....
.....
13. Ποιοι θεωρείτε ότι μπορούν περισσότερο να βοηθήσουν στην διαπολιτισμική επικοινωνία και στην αποστιγματικοποίηση;
.....
.....
14. Η κοινωνία και οι εργοδότες της είναι αρκετά προετοιμασμένοι για την εργασιακή αποκατάσταση των προσφύγων;

-
-
- 15.** Εσείς τι είδους δράσεις θα προτεινάτε για την βελτίωση της επικοινωνίας τόσο μεταξύ των Φιλοξενούμενων όσο και με την τοπική κοινωνία;
-
-
- 16.** Θεωρείτε ότι μια δράση «Δημιουργία Μουσείου Ταυτότητας», που θα στηθεί με προσωπικά αντικείμενα των συμμετεχόντων θα ήταν αποτελεσματική για την σύνδεση των μελών της Δομής και την κοινωνική του αποστιγματικοποίηση και γιατί;
-
-
-
- 17.** Θεωρείτε πως μια δράση που θα βασιζόταν στην περιγραφή μιας προσωπικής τους ιστορίας μέσω ενός καλλιτεχνικού τρόπου έκφρασης (πχ. Ζωγραφική, μουσική κτλ.) θα συνέβαλλε σε μια βαθύτερη συναισθηματική εξωτερίκευση και γιατί;
-
-
-
- 18.** Αν είχατε τη δυνατότητα να βελτιώσετε ένα τμήμα της υφιστάμενης στρατηγικής ένταξης των προσφύγων στο κοινωνικό σύνολο, ποιο θα ήταν και τι θα αλλάζατε;
-
-